

บทที่ ๒

แนวคิด ทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ : ฐานการเรียนรู้เพื่อการผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่” เป็นการวิจัยประยุกต์ด้วยการนำกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาช่วยในการศึกษา ซึ่งประกอบด้วย ๑๓ กิจกรวมหลัก (รายละเอียดผลการดำเนินงานแต่ละกิจกรรมอยู่ในบทที่ ๕) เพื่อเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มที่เกี่ยวข้องอันได้แก่ สถานศึกษา (โรงเรียนในพื้นที่) กลุ่มผู้สนับสนุน และประชาชนที่อยู่ในพื้นที่ ได้เกิดกระบวนการเรียนรู้ในการเป็นโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้เพื่อการผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย ทั้งนี้ในส่วนของโรงเรียนที่เสนอตัวและได้รับการคัดเลือกเพื่อเป็นโรงเรียนต้นแบบ มีจำนวน ๕ โรงเรียน ได้แก่ ได้แก่ โรงเรียนบ้านเป่าวิทยาคาร โรงเรียนดอยเต่าวิทยาคม โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์เชียงใหม่ โรงเรียนชุมชนวัดซ้อแล และ โรงเรียนดาราวิทยาลัย ทั้งนี้มีแนวคิดทฤษฎีและเอกสารที่เกี่ยวข้องในการศึกษาดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่ายและการสร้างเครือข่ายสังคม
- ๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๓ แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
- ๒.๔ ความเป็นมาและการผลิตปุ๋ยอินทรีย์โดยวิธีวิศวกรรมแม่โจ้ ๑
- ๒.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย
- ๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับเครือข่ายและการสร้างเครือข่ายสังคม

๒.๑.๑ ความหมายของเครือข่าย

ระพีพรรณ ทองหล่อ และคณะ (๒๕๕๑: ๑๖-๑๗) ได้อธิบายถึงความหมายของเครือข่าย หรือ NETWORK หรือข่ายของงาน ว่า NET คือ ตาข่ายที่โยงใยถึงกันและพร้อมที่จะ WORK เมื่อต้องการใช้งานโดยมีทั้งผู้ให้และผู้รับ บนความแตกต่างหลากหลายของสมาชิกเครือข่ายซึ่งสมาชิกจะมีความสัมพันธ์กันผ่านทางช่องทางสื่อสารที่ก่อให้เกิดการรับรู้และการสร้างความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน

นฤมล นิราทร (๒๕๕๓: ๑) อ้างถึงใน Miles และ Snow (๑๙๗๒) ได้เสนอว่าเครือข่าย (Networked Organization) เป็นกลุ่มขององค์กรธุรกิจ ผู้เชี่ยวชาญหรือบุคคล ซึ่งประสานกันด้วยกลไกทางการตลาดมากกว่าสายการบังคับบัญชาแบบดั้งเดิม

นฤมล นิราทร (๒๕๕๓: ๑) อ้างถึงใน Atlder และ Hage (๑๙๙๓) ได้อธิบายว่า เครือข่าย (Network) เป็นรูปแบบทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กร เพื่อการแลกเปลี่ยนการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และการร่วมกันทำงาน เครือข่ายประกอบด้วยองค์กรจำนวนหนึ่งซึ่งมีอาณาเขตแน่นอนหรือไม่ก็ได้ องค์กรเหล่านี้มีฐานะเท่าเทียมกัน

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

เครือข่าย หมายถึง ความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหรือชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ช่วยเหลือพึ่งพา จนกระทั่งการสร้างพลังและอำนาจต่อรองและต่อมาก็มีการขยายความสัมพันธ์ไปสู่ระดับที่กว้างขึ้น

พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน) (๒๕๔๗: ๓๙-๔๐) ได้อธิบายความหมายของเครือข่ายไว้ ๓ มิติ ดังนี้

๑) เครือข่ายนัยคุณค่าแห่งความสัมพันธ์ เป็นการให้ความหมายโดยอธิบายถึงมิติแห่งความสัมพันธ์ของหน่วยงานต่างๆ และข่ายของงาน (Network) ซึ่งอธิบายว่า เครือข่าย หมายถึงความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มหรือชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยน เรียนรู้ ช่วยเหลือพึ่งพา จนกระทั่งสามารถสร้างพลังและอำนาจต่อรอง และต่อมาก็มีการขยายความสัมพันธ์ไปสู่ระดับที่กว้างขึ้น

๒) เครือข่ายนัยการประสานความร่วมมือ เป็นการให้ความหมายโดยอธิบายถึงมิติของการประสานความร่วมมือ ซึ่งเครือข่าย หมายถึง ความร่วมมือและการเปิดรับของฝ่ายต่างๆ ที่จะมีข้อตกลงร่วมกันในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ ถ้าไม่มีความร่วมมือต่อกันแล้ว ความเป็นเครือข่ายเฝ้าแห่งความสัมพันธ์คงไม่เกิดขึ้น

๓) เครือข่ายนัยภารกิจและกระบวนการ เป็นการให้ความหมายโดยอธิบายว่า ภารกิจและกระบวนการทำงานของฝ่ายต่างๆ เป็นสิ่งที่จะช่วยให้ความเป็นเครือข่ายนั้นมีความต่อเนื่อง โดยเป็นทั้งกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วมและกระบวนการกลุ่มที่เป็นการระดมทรัพยากรในการสร้างพลังและอำนาจในการต่อรองให้สูงขึ้น กระบวนการต่างๆ เหล่านี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของเครือข่าย

เครือข่าย หมายถึง ความร่วมมือและการเปิดรับของฝ่ายต่างๆ ที่จะมีข้อตกลงร่วมกันในการทำกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ ซึ่งข้อกำหนดที่เกิดขึ้นนั้นเป็นความมุ่งหมายที่จะระดมทรัพยากร กระบวนการ ความรู้และวิธีการต่างๆ เพื่อให้ได้มาซึ่งความสำเร็จจากการร่วมมือและได้รับในสิ่งใหม่ที่มีเสมอ (พระมหาสุทิตย์ อากาศโร (อบอูน) (๒๕๔๗ : ๔๔)

ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่า เครือข่าย หมายถึง การประสานความร่วมมือระหว่างบุคคล กลุ่ม และองค์กรที่มีกิจกรรมคล้ายคลึงกันและเชื่อมโยงขยายผลการทำงานหรือแนวคิดไปสู่กลุ่มหรือองค์กรอื่นๆ เพื่อเสริมสร้างพลังในการแก้ไขปัญหาและการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ โดยผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างกัน การมีส่วนร่วม และกระบวนการกลุ่มที่จะนำไปสู่การระดมทรัพยากรในการสร้างพลังและอำนาจในการต่อรองให้สูงขึ้น กระบวนการต่างๆ เหล่านี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายร่วมกันของทุกฝ่าย

เครือข่ายสังคม หมายถึง สายใยของความสัมพันธ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลคนหนึ่งกับบุคคลอื่นๆ อีกหลายๆ คน เครือข่ายสังคมในที่นี้จึงเปรียบเสมือนกรอบแนวความคิดที่ใช้ศึกษาหาความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม อันนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ (Informal group) องค์กรทางสังคม (Social Organization) และโครงสร้างทางสังคม (Social structure)

เครือข่ายสังคมของบุคคลหนึ่ง ประกอบขึ้นด้วยความสัมพันธ์ทางสังคมทั้งหมดที่บุคคลนั้นมีอยู่ในสังคมนับตั้งแต่ความสัมพันธ์ในครอบครัว ระหว่างญาติพี่น้อง เพื่อนร่วมงาน เพื่อนบ้าน เป็นต้น ถ้าหากจะมองเครือข่ายสังคมเป็นรูปธรรมขึ้นมา เครือข่ายสังคมก็เปรียบเสมือนรูปภาพของจุดต่างๆ ที่มีเส้นหลายๆ เส้น โยงมาระหว่างจุดต่างๆ เหล่านี้กับจุดๆ หนึ่ง ซึ่งเป็นจุดศูนย์กลาง จุดศูนย์กลางเปรียบเสมือนบุคคลคนหนึ่ง และจุดต่างๆ เป็นตัวแทนของบุคคลอื่นๆ รอบข้างที่บุคคลนั้นมีความสัมพันธ์ด้วย

พื้นฐานของความสัมพันธ์ทางสังคมที่สำคัญ คือ การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลกับบุคคลอื่นๆ อย่างไรก็ตามการติดต่อสื่อสารอย่างเดียว ยังไม่เพียงพอที่จะเรียกว่า เป็นเครือข่ายสังคมได้ จำเป็นต้องมีองค์ประกอบอย่างอื่นด้วย ซึ่งได้แก่การปฏิสัมพันธ์ (interaction) และการแลกเปลี่ยนข่าวสาร ข้อมูล เครื่องใช้ วัสดุของ อาหาร การบริการ (transaction) ระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคล เป็นความสัมพันธ์ในทุกๆ ด้านที่บุคคลทั้งหมดในเครือข่ายสังคมมีต่อกันทั้งในด้านของระบบเศรษฐกิจ การแต่งงาน เครือญาติ การเมือง สุขภาพ อนามัย ฯลฯ

๒.๑.๒ ลักษณะทั่วไปของเครือข่าย

สนธยา พลศรี (๒๕๕๐: ๒๑๓-๒๑๕) ได้อธิบายถึงลักษณะทั่วไปเครือข่ายทุกประเภท มีลักษณะดังต่อไปนี้

๑) เป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิก เครือข่ายเป็นการถักทอสายใยสัมพันธ์ของสมาชิกเข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยมีลักษณะเหมือนกันกับตาข่ายหรือใยแมงมุม

๒) สมาชิกของเครือข่ายอาจจะมีลักษณะบางประการร่วมกัน เช่น อาศัยอยู่ในชุมชนเดียวกัน หรือสภาพบริเวณเดียวกัน ประกอบอาชีพเดียวกันหรือเกี่ยวข้องกัน

๓) สมาชิกของเครือข่ายอาจจะมีลักษณะบางประการแตกต่างกัน เช่น เพศ อายุ ระดับการศึกษา ศาสนา เผ่าพันธุ์ สถานะทางเศรษฐกิจ เป็นต้น

๔) มีลักษณะหลายมิติ เครือข่ายเป็นระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกที่มีหลายลักษณะ เช่น ความสัมพันธ์เชิงกระบวนการทำงาน ความสัมพันธ์ในการร่วมมือกันของมนุษย์ในทางสังคมวิทยา ความสัมพันธ์ในลักษณะของการประสานงาน เป็นพลังในการทำงาน เป็นเครือข่ายประชาสังคม เครือข่ายของการเรียนรู้ เป็นต้น

๕) มีลักษณะเป็นการรวมพลังหรือศักยภาพของสมาชิกเข้าด้วยกัน ไม่ใช่เพียงพึ่งอิงสมาชิกอื่นๆ เพียงฝ่ายเดียว สมาชิกจึงต้องนำศักยภาพของตนออกมาใช้อย่างเต็มที่

๖) สมาชิกมารวมกันด้วยความสมัครใจไม่ใช่เพราะถูกบีบบังคับ

๗) ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเป็นแบบกัลยาณมิตร คือ มีความสมานฉันท์ สามัคคี มีความเอื้ออาทร สนับสนุนช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่ขัดแย้ง ซิงคิงเต๋น

๘) สมาชิกมีความสัมพันธ์กันในช่วงระยะเวลาหนึ่ง จนมีความรู้สึกว่าเป็นส่วนประกอบของกันและกัน แม้ว่าบางเครือข่ายจะร่วมกิจกรรมกันนานๆ ครั้งก็ตาม แต่ยังคงมีสายใยสัมพันธ์กันและพร้อมที่จะร่วมกิจกรรมอยู่เสมอ

"การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่"

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

๙) สมาชิกมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกัน กิจกรรมของเครือข่ายอาจจะมีการรวมเดี่ยวหรือหลายกิจกรรมก็ได้ เช่น การเยี่ยมเยียนกัน การประชุมสัมมนาร่วมกัน การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ การจัดเวทีสรุปบทเรียนร่วมกัน เป็นต้น

๑๐) มีความสัมพันธ์เท่าเทียมกัน สมาชิกของเครือข่ายมีโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เสมอกันแบบแนวราบ คือ ไม่มีใครบังคับใครแต่มีลักษณะหุ้นส่วนกัน มีอิสระในการดำเนินกิจกรรมของตนเอง ไม่รู้สึกว่าต้องสูญเสียอิสระของตนเองไป

๑๑) การมีพันธะสัญญาาร่วมกัน เครือข่ายมีลักษณะเป็นข้อตกลงระหว่างสมาชิกที่จะดำเนินกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน

๑๒) การติดต่อสื่อสารระหว่างสมาชิก เครือข่ายมีลักษณะเป็นการติดต่อสื่อสารในรูปแบบต่างๆ ระหว่างสมาชิก เพราะการติดต่อสื่อสารระหว่างกันเป็นการเชื่อมโยงความสัมพันธ์แบบหนึ่งของเครือข่ายนั่นเอง

๑๓) การบูรณาการ เป็นการร่วมกันของสมาชิกด้านต่างๆ คือ การกำหนดวัตถุประสงค์ เป้าหมาย แผนงานและโครงการ กิจกรรม ทรัพยากร การบริหารจัดการ ผลประโยชน์ เป็นต้น

๑๔) เครือข่ายมีหลายระดับ ตามจำนวนของสมาชิก เช่น ระดับบุคคล ระดับกลุ่ม ระดับองค์กร ระดับสถาบัน ระดับชุมชน ระดับจังหวัด ระดับภูมิภาค ระดับประเทศ ระดับทวีป เป็นต้น

๑๕) ถ้าเครือข่ายเป็นเครือข่ายระดับกลุ่มกับกลุ่มหรือองค์กรกับองค์กรขึ้นไป สมาชิกอาจจะเป็นอิสระต่อกัน มารวมกันเป็นบางเรื่องบางส่วนเท่านั้น เมื่อดำเนินกิจกรรมประสบความสำเร็จแล้วก็จะสลายก็ได้ อาจให้การประชุมร่วมกันเป็นครั้งคราวหรือจัดตั้งเป็นองค์กรร่วมกันก็ได้ โดยขึ้นอยู่กับลักษณะของเครือข่าย ความจำเป็นในการดำเนินกิจกรรมและความเห็นพ้องระหว่างสมาชิกของเครือข่าย

๑๖) เครือข่ายบางเครือข่ายอาจจะดำรงอยู่ได้นานแต่บางเครือข่ายอาจจะล่มสลายได้ง่าย

๑๗) มีลักษณะเป็นพลวัต เป็นระบบที่มีการขับเคลื่อนการดำเนินงานของสมาชิกและการหาสมาชิกใหม่โดยไม่หยุดยั้ง

๑๘) เป็นการเรียนรู้ร่วมกัน เครือข่ายมีลักษณะของการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างสมาชิกด้วยกันหรือสมาชิกกับคนอื่น ๆ เช่น ผู้เชี่ยวชาญที่อยู่นอกเครือข่าย นักวิชาการสาขาต่างๆ การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อสรุปบทเรียน การปรับปรุงข้อผิดพลาดที่ผ่านมา การจัดทำแผนและโครงการ เป็นต้น ซึ่งทำให้สมาชิกดำเนินกิจกรรมเครือข่ายได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๑.๓ แนวคิดเครือข่ายสังคม

ความสัมพันธ์ทางสังคมที่บุคคลมีต่อกันและกันภายในเครือข่าย สามารถแบ่งออกได้เป็นหลายปริมาตร (zones) ทั้งนี้โดยเริ่มจากบุคคลที่เป็นศูนย์กลาง (ego-centric) ในเชิงทฤษฎีเราอาจพูดได้ว่าไม่เพียงแต่บุคคลคนหนึ่งจะมีเครือข่ายเพียง ๑ หรือ ๒ ปริมาตรเท่านั้น แต่อาจจะมี ๓ หรือ ๔ หรือที่ปริมาตรก็ได้ เพราะโดยความเป็นจริงระบบสังคมใหญ่ ทั้งหมดเปรียบเสมือนเป็นเครือข่ายรวม ซึ่งประกอบด้วยสายใยของความสัมพันธ์หรือเครือข่ายซึ่งเกิดจากจุดหนึ่ง คือ ปัจเจกบุคคลใดบุคคลหนึ่ง แล้วขยายวงกว้างออกไปตามขั้นตอนของวงจรชีวิต สถานภาพและบทบาทของบุคคลผู้นั้น เพราะฉะนั้นโดยการศึกษาเครือข่ายสังคมจึง

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย
ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

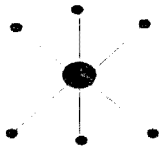
เริ่มต้นที่การกำหนดจุดศูนย์กลางที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง และเครือข่ายเปรียบเสมือนลูกโซ่ของความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจริงของบุคคลผู้นั้นกับบุคคลอื่นๆ จึงมีนักวิชาการบางท่านใช้คำว่า “เครือข่ายบุคคล” แทนคำว่า “เครือข่ายสังคม” (เบญจา ยอดดำเนินและคณะ, ๒๕๓๓)

อย่างไรก็ตาม วิธีการกำหนดขอบเขตของเครือข่ายสังคมนั้น ทำได้หลายลักษณะด้วยกัน โดยมีแนวความคิดของนักวิชาการที่สำคัญ ได้แก่

๒.๑.๓.๑. แนวความคิดของแอลวิน เอ. วูลฟ์ (Alvin A. Wolfe)

แบ่งเครือข่ายสังคมออกเป็นสองประเภทใหญ่ๆ ตามพื้นฐานลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล คือ ๑) เครือข่ายที่ไม่มีข้อจำกัด (unlimited network) ได้แก่ เครือข่ายที่เกิดจากบุคคลคนแรกซึ่งบุคคลนั้นมีความสัมพันธ์ อันสามารถเพิ่มจำนวนขึ้นได้โดยจำกัดว่าจะเป็นการสัมพันธ์ในระดับไหน และ ๒) เครือข่ายที่มีข้อจำกัด (limited network) ซึ่งเป็นการระบุเครือข่ายโดยการตั้งกฎเกณฑ์บางอย่างขึ้นมา วิเคราะห์ความสัมพันธ์ดังนี้ คือ ก. เครือข่ายส่วนตัวของบุคคล ข. ประเภทบุคคล (เช่น ญาติ เพื่อนบ้าน หรือเพื่อนร่วมงาน) ค. กิจกรรมหรือพฤติกรรมที่ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ ง. บทบาทและหน้าที่ของบุคคลที่เกี่ยวข้อง จ. เนื้อหาของการแลกเปลี่ยนในทางเศรษฐกิจ หรือทางการเมือง เป็นต้น (ดูแผนภูมิที่ ๒.๑ ประกอบ) ดังนั้นในกรณีนี้เครือข่ายสังคมจะสามารถระบุได้ก็ต่อเมื่อผู้ศึกษากำหนดเกณฑ์ขึ้นมา

แผนภูมิที่ ๒.๑ : แนวความคิดเรื่องเครือข่ายตรงแบบง่าย

ที่มา: เบญจา ยอดดำเนิน และคณะ, ๒๕๓๓ อ้างถึงใน แอลวิน เอ. วูลฟ์

๒.๑.๓.๒. แนวความคิดของจอห์น เอ. บาร์นส์ (John A. Barnes)

ได้เสนอว่า ความสัมพันธ์ทางสังคมก่อให้เกิดเครือข่ายรวม (total network) และเครือข่ายย่อย (partial network) ซึ่งเครือข่ายย่อยก็คือ ความสัมพันธ์ส่วนหนึ่งในหลายๆ ส่วนของเครือข่ายรวม โดยที่เครือข่ายย่อยนั้นต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักเกณฑ์เดียวกันกับเครือข่ายรวม หลักเกณฑ์นี้อาจตั้งอยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ทางด้านเศรษฐกิจ เครือญาติ การเมือง หรือระบบย่อยอื่นๆ เครือข่ายรวมเปรียบเสมือนกับระบบสังคมใหญ่และเครือข่ายย่อยเปรียบเสมือนกับระบบย่อย นอกจากนั้นบาร์นส์ยังได้เสนอเกี่ยวกับเครือข่ายตรง (the first order network หรือ direct network) และเครือข่ายอ้อม (the second order network หรือ indirect network) ตามความหมายของบาร์นส์ เครือข่ายตรงหมายถึง การติดต่อโดยตรงของปัจเจกบุคคลที่มีกับผู้อื่น อันได้แก่ ครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน และผู้ร่วมงาน ซึ่งบุคคลเหล่านี้มักจะมีการติดต่อซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอ (ดูแผนภูมิที่ ๒.๑ และ ๒.๒) ส่วนเครือข่ายอ้อม หมายถึง การเกี่ยวข้องติดต่อกันของปัจเจกบุคคลอื่นโดยทางอ้อม กล่าวคือ คนที่เป็นจุดศูนย์กลางอาจไม่รู้จักบุคคลอื่นๆ โดยตรง หากแต่สามารถติดต่อผ่านสมาชิกที่อยู่ในเครือข่ายตรงของตนเองได้ (ดูแผนภูมิที่ ๒.๓ ประกอบ)

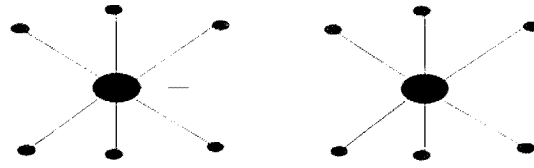

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตวิทยุอินทรีจากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย
ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

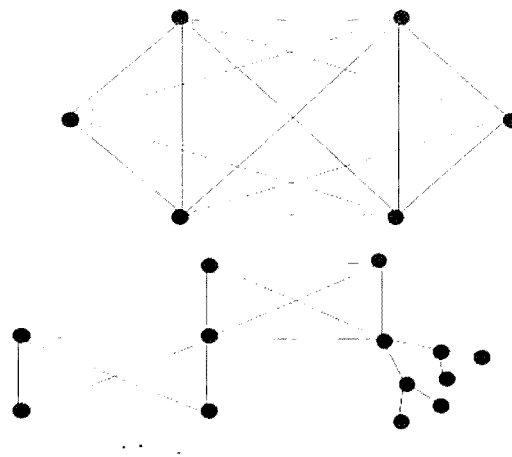
อย่างไรก็ตาม โดยทั่วไปแล้ว ภายในเครือข่ายตรงนั้นก็มีตัวเชื่อมของเครือข่ายหลายๆ เครือข่ายเข้าด้วยกัน ดังที่แสดงไว้ในแผนภูมิที่ ๒.๒

แผนภูมิที่ ๒.๒ : แนวความคิดเรื่องเครือข่ายตรงที่ซับซ้อนขึ้น

ที่มา: เบญจฯ ยอดดำเนิน และคณะ, ๒๕๓๓ อ้างถึงใน จอห์น เอ. บาร์นส์

แผนภูมิที่ ๒.๓ : แนวความคิดเรื่องเครือข่ายอ้อม

ที่มา: เบญจฯ ยอดดำเนิน และคณะ, ๒๕๓๓ อ้างถึงใน จอห์น เอ. บาร์นส์

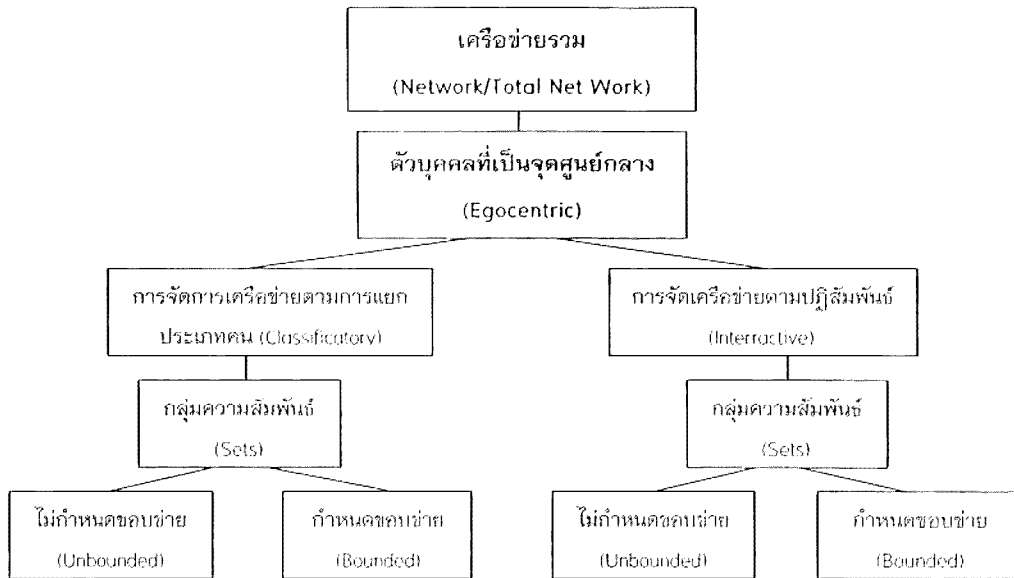
๒.๑.๓.๓. แนวความคิดของเอเดรียน ซี. เมเยอร์ (Adrian C. Mayer)

ได้นำแนวความคิดของแรดคลิฟฟ์-บราวน์ มาผสมผสานกับแนวความคิดของบาร์นส์ โดยเมเยอร์ได้ตั้งเกณฑ์ไว้ว่า ในการศึกษาเครือข่ายสังคมนั้น ผู้วิจัยจะต้องกำหนดตัวบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางก่อนเมื่อกำหนดได้แล้ว ผู้วิจัยจะได้เครือข่ายที่เกิดขึ้นตามลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลนั้นกับบุคคลอื่นๆ ๒ ประเภท คือ ๑) เครือข่ายตามการแยกประเภทของบุคคลหรือกลุ่มคนที่บุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลาง ซึ่งจะต้องเข้าใจถึงโครงสร้างทางสังคม และเรียนรู้ บุคคลที่ตนได้กำหนดให้เป็นจุดศูนย์กลางของการศึกษา เครือข่ายนั้น เรียกว่า “การระบุขอบเขตของเครือข่ายสังคมที่จะศึกษาตามลักษณะการแยกประเภทคนหรือกลุ่มคน (classificatory set)” ๒) เครือข่ายที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ (interactive set) หมายถึง ศึกษาปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากการติดต่อสื่อสาร การให้ข่าวสาร ข้อมูลต่างๆ ตลอดจนการแลกเปลี่ยนสิ่งของ เครื่องใช้ไม่สอย หรืออาหาร ฯลฯ ที่เกิดขึ้นรอบๆ ข้างตัวบุคคลที่ได้รับการกำหนดให้เป็นจุดศูนย์กลาง และระหว่างบุคคลหรือกลุ่มบุคคลอื่นๆ ที่ตัวบุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางมีความสัมพันธ์ด้วย(แสดงในแผนภูมิที่ ๒.๔)

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย
ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

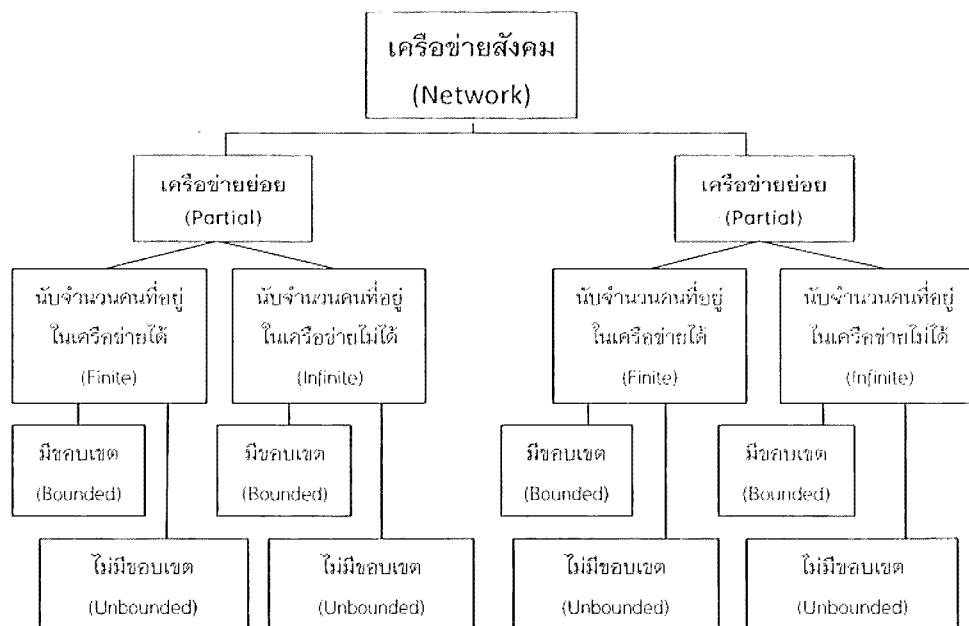
แผนภูมิที่ ๒.๔ : กรอบแนวคิดความคิดของเมเยอร์เกี่ยวกับวิธีการศึกษาเครือข่ายสังคม

ที่มา: เบญจฯ ยอดคำเนินและคณะ, ๒๕๓๓ อ้างถึงใน เอเดรียน ซี. เมเยอร์

อย่างไรก็ตาม หลังจากที่เมเยอร์ได้สร้างกรอบแนวคิดขึ้นแล้ว บาร์นส์ก็ได้ลำดับแนวคิดความคิดของตนเองขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง โดยได้นำเอาแนวคิดของเมเยอร์บางส่วนมาใช้สร้างเป็นกรอบแนวคิดของตน และมุ่งให้ความสำคัญไปที่เครือข่ายย่อย ดังนั้นกรอบแนวคิดใหม่ของบาร์นส์จึงประกอบไปด้วยเครือข่ายลักษณะต่างๆ ถึง ๘ ชนิดด้วยกัน (ดูแผนภูมิที่ ๒.๕ ประกอบ)

แผนภูมิที่ ๒.๕ : กรอบแนวคิดความคิดของบาร์นส์เกี่ยวกับวิธีการศึกษาเครือข่ายสังคม

ที่มา: เบญจฯ ยอดคำเนินและคณะ, ๒๕๓๓ อ้างถึงใน เอเดรียน ซี. เมเยอร์

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลายด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

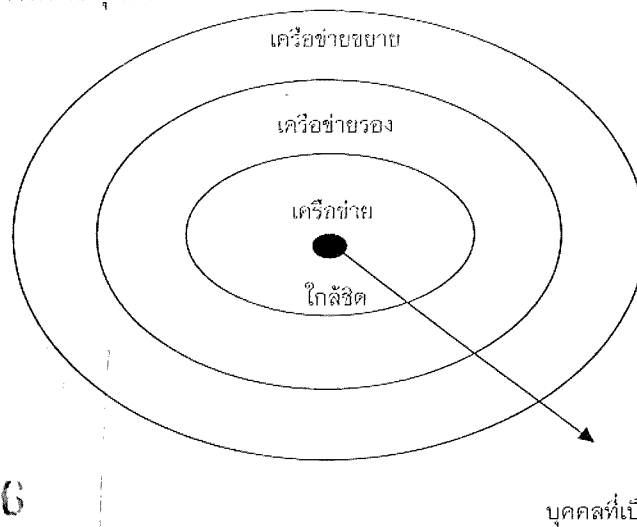
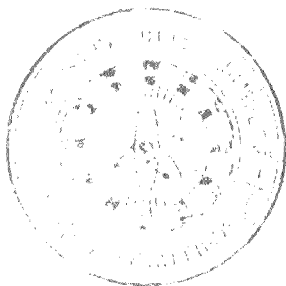
คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

นอกจากนี้บารีนส์ยังมองว่า เครือข่ายแต่ละชนิดนั้นสามารถทำการศึกษาวิเคราะห์ได้ แต่ต้องมีเกณฑ์ต่างๆ ที่จะให้บอกถึงขอบเขตของเครือข่ายที่จะศึกษาว่าควรครอบคลุมถึงไหน อาศัยเกณฑ์ที่ใช้ นับว่าจะมีขนาดหรือจำนวนคนในเครือข่ายมากน้อยเพียงใด ซึ่งจุดนี้ขึ้นอยู่กับตัวผู้วิจัยต้องตัดสินใจว่าจะหยุดนับที่บุคคลใด ประกอบกับขึ้นอยู่กับข้อจำกัดความของ “โยงใยหรือความเชื่อมโยง” ในเครือข่ายนั้นด้วยว่าจะกินความมากน้อยเพียงใด และขึ้นอยู่กับเรื่องเวลา (จะเกิดขึ้นในเพียงชั่วระยะเวลาหนึ่ง และจะแปรเปลี่ยนไปเมื่อระยะเวลาผ่านไป)

๒.๑.๓.๔. แนวความคิดของเจเรมี โบเซแวง (Jeremy Boissevain , ๑๙๗๔)

การศึกษาเครือข่ายสังคม ต้องเริ่มจากตัวบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางก่อน แล้วค่อยๆ ขยายไปตามความสัมพันธ์ที่บุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางมีความสัมพันธ์หรือมีโยงใยอยู่กับบุคคลอื่นๆ ในการศึกษาเครือข่ายบุคคลก็เช่นกัน ผู้วิจัยหรือผู้ศึกษาจะต้องเริ่มต้นจากบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางก่อน และต้องกำหนดลงไปว่าเครือข่ายที่ตนจะมีขอบเขตมากน้อยเพียงใด พร้อมกับต้องตั้งข้อสังเกตประเภทของบุคคล หรือกลุ่มคน ซึ่งบุคคลที่เป็นศูนย์กลางมีความสัมพันธ์ด้วย โดยอาศัยระยะห่างทางสังคม (social distance) เป็นเกณฑ์ในการแบ่ง ซึ่งประกอบไปด้วยปริมาตรที่สำคัญ อย่างน้อย ๓ ปริมาตร ด้วยกันคือ ปริมาตรแรกควรประกอบด้วยบุคคลต่างๆ ที่ใกล้ชิดกับบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางมากที่สุด อันได้แก่ ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นเครือข่ายใกล้ชิด (intimate network) ปริมาตรที่สอง ได้แก่ เครือข่ายรอง (effective network) ซึ่งประกอบไปด้วยบุคคลต่างๆ ที่บุคคลซึ่งเป็นจุดศูนย์กลางรู้จักคุ้นเคยน้อยกว่ากลุ่มแรก กลุ่มนี้มักได้แก่ญาติพี่น้องที่ห่างๆ ออกไป เพื่อนฝูงและคนที่รู้จักคุ้นเคยอื่นๆ ส่วนปริมาตรที่สาม ได้แก่ กลุ่มบุคคลซึ่งบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางไม่รู้จักโดยตรง แต่สามารถติดต่อสัมพันธ์ด้วยได้ถ้าต้องการโดยผ่านเครือข่ายใกล้ชิดอีกทีหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า เครือข่ายขยาย (extended network)

แผนภูมิที่ ๒.๖: กรอบแนวความคิดของโบเซแวงซึ่งอาศัยระยะห่างทางสังคมเป็นเกณฑ์ในการแบ่งปริมาตรของเครือข่ายบุคคล

245656

ที่มา: เบญจา ยอดดำเนินและคณะฯ, ๒๕๓๓ อ้างถึงใน เจเรมี โบเซแวง

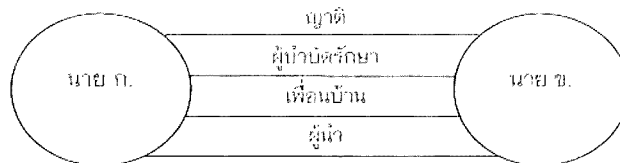
๒.๑.๔ การวิเคราะห์เครือข่ายสังคม

มี ๔ ลักษณะดังนี้ ๑)ความสัมพันธ์ที่มีความหลากหลาย อันเนื่องมาจากบทบาทที่มีอยู่ในสังคมหรือที่เรียกว่าความสัมพันธ์เชิงซ้อน ๒)ความสัมพันธ์ที่อยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน ๓)ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เท่าเทียมกันและไม่เท่าเทียมกัน ๔)ความถี่และระยะเวลาของความสัมพันธ์

๒.๑.๔.๑ ความสัมพันธ์ที่มีความหลากหลาย อันเนื่องมาจากบทบาทที่มีอยู่ในสังคม:
ความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Diversity of Linkage: Multiplexity)

ลักษณะของความสัมพันธ์แบบนี้ สามารถอธิบายได้ด้วยทฤษฎีบทบาท (Role Theory) เพราะในเครือข่ายสังคมนั้น จะประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตามบทบาทหรือหน้าที่ของแต่ละคนหรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ ซึ่งแต่ละคนนั้นมิได้มีเพียงบทบาทเดียว หากแต่มีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวัน เช่น บทบาทพ่อ บทบาทผู้ใหญ่บ้าน บทบาทลูก บทบาทของประธานคณะกรรมการหมู่บ้าน ต่างๆ เป็นต้น ดังนั้นบุคคลสองคนอาจมีความสัมพันธ์กันได้ ทั้งในบทบาทเดียวหรือหลายบทบาทประกอบกัน เรียกได้ว่าเป็นความสัมพันธ์เดี่ยวและความสัมพันธ์เชิงซ้อน (Uniplex or Single - stranded และ Multiplex or Multi - stranded) ซึ่งบทบาทแต่ละบทบาทจะมีบรรทัดฐานและความคาดหวังเป็นตัวชี้นำแนวทางพฤติกรรมที่จะปฏิบัติต่อกันและกัน (คู่มือภูมิที่ ๒.๗ ประกอบ)

แผนภูมิที่ ๒.๗: ความสัมพันธ์เชิงซ้อนระหว่างบุคคลสองคน

ที่มา: เบญจมา ยอดดำเนินและคณะฯ, ๒๕๓๓ อ้างถึงใน Role Theory

๒.๑.๔.๒ ความสัมพันธ์ทางสังคม ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน
(Transactional Contact)

ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายสังคม บางครั้งอาจเป็นไปตามทฤษฎีของการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) เพราะบุคคลไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ที่คาดหวังในสังคม หรือตามบรรทัดฐานที่ได้รับการถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์ ทั้งในด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ เช่น สิ่งของ ความช่วยเหลือต่างๆ เงินทอง หรือบุญคุณที่ต้องมีการตอบแทนกันต่อไปภายหน้า โดยที่ตัวบุคคลเป็นผู้ตัดสินใจเองในการที่จะเลือก หรือมีพฤติกรรมอย่างไร หรือแลกเปลี่ยนอะไรกับอีกบุคคลหนึ่ง เช่น ความเป็นเพื่อนระหว่าง นาย ก. กับ นาย ข. อาจเป็นไปได้ทั้งในเรื่องของความรัก ความซื่อสัตย์ การให้ของขวัญใน

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย
ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

โอกาสต่างๆ การให้ยืมเงินทอง แต่ นาย ก. และ นาย ข. ก็อาจเลือกที่จะแลกเปลี่ยนในเพียงบางสิ่งบางอย่างซึ่งกันและกันเท่านั้น ทั้งนี้โดยคำนึงถึงความเหมาะสมหรือความพอใจที่จะได้จากการแลกเปลี่ยนนั้นๆ ด้วย

๒.๑.๔.๓ ความสัมพันธ์ทางสังคมในลักษณะที่เท่าเทียมกันและไม่เท่าเทียมกัน

(Directional Flow)

ความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคล ซึ่งวางอยู่บนพื้นฐานการแลกเปลี่ยนนั้น สามารถก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะร่วมมือกัน หรือแข่งขันกันระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคน อีกทั้งก่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนที่สมดุลกัน (balance reciprocity) และไม่สมดุลกัน (negative reciprocity) ขึ้นด้วย ซึ่งหมายถึงการได้รับผลประโยชน์จากกันและกัน ทั้งในลักษณะที่เท่าเทียมกันและไม่เท่าเทียมกัน โดยฝ่ายหนึ่งอาจได้รับมากกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง

๒.๑.๔.๔ ความถี่และระยะเวลาของความสัมพันธ์ (Frequency and Duration of Relationship)

เป็นปัจจัยที่นำไปสู่คุณภาพของความสัมพันธ์ในลักษณะการเกิดความสัมพันธ์เชิงซ้อน และในทำนองเดียวกันความถี่หรือความบ่อยครั้งของความสัมพันธ์ ก็เป็นผลเนื่องมาจากความสัมพันธ์เชิงซ้อน ความผูกพันและความมีอิทธิพลต่อกันและกันในด้านพฤติกรรมนั้น จะขึ้นอยู่กับความถี่และความบ่อยครั้งของการพบปะสัมพันธ์กัน ประกอบขึ้นอยู่ที่ช่วงระยะเวลาของความสัมพันธ์ด้วย แต่ความถี่หรือความบ่อยครั้งของความสัมพันธ์อย่างเดียวนั้นไม่เพียงพอที่จะทำนายอิทธิพลของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล หรือพฤติกรรมของบุคคลได้ ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่าระยะเวลาของการมีความสัมพันธ์กัน อาจใช้เป็นดัชนีในการทำนายอิทธิพลที่จะมีต่อพฤติกรรมของบุคคลมากกว่าความถี่ของการพบปะกัน

นอกจากนี้ สิ่งที่จะต้องคำนึงและวิเคราะห์ร่วมไปด้วยคือลักษณะของโครงสร้างของเครือข่าย ซึ่งได้แก่ ๑)ขนาดของเครือข่าย ๒)ความหนาแน่นภายในเครือข่าย ๓)ความเกี่ยวพันกันภายในเครือข่าย ๔)ตำแหน่งของบุคคลภายในเครือข่าย และ ๕)กลุ่มของความสัมพันธ์ของบุคคลในเครือข่าย

๑) ขนาดของเครือข่าย

ส่วนมากมักจะยึดถือเอาเฉพาะเครือข่ายซึ่งประกอบด้วยบุคคลที่มีความสัมพันธ์กันจริงๆ และไม่คำนึงถึงบุคคลที่มีแนวโน้มที่จะมีความสัมพันธ์กันภายหลัง หรือที่อาจเรียกว่า “เครือข่ายแฝง” แต่ในกรณีนี้ โภเชแวงเห็นว่า ควรรวมเอาบุคคลที่มีแนวโน้มว่าจะมีความสัมพันธ์กันภายหลังเข้าไว้ด้วย มิฉะนั้นการวิเคราะห์เครือข่ายสังคมจะได้คำตอบที่ไม่สมบูรณ์

๒) ความหนาแน่นภายในเครือข่าย

หมายถึงระดับซึ่งสมาชิกหรือบุคคลในเครือข่ายมีความสัมพันธ์และแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันในเชิงของการติดต่อสื่อสารทั้งในด้านปริมาณและชนิดของข้อมูล

๓) ความเกี่ยวพันภายในเครือข่าย

วัดได้จากความแนบแน่น ซึ่งหมายถึง สายสัมพันธ์ของบุคคลที่อาจเกิดขึ้นหรือได้เกิดขึ้นจริง และการเข้าถึง ซึ่งหมายถึง จำนวนของบุคคลภายในเครือข่ายโดยประมาณที่เชื่อมโยงบุคคลสองคนเข้าด้วยกันในระยะที่ใกล้ที่สุด เช่น นาย ก. ต้องการปรึกษา นาย ข. แต่ต้องผ่าน นาย ค. และนาย ง. ตรงกันข้าม นาย ก. สามารถปรึกษา นาย จ. ได้โดยตรงแสดงว่า นาย จ. เข้าถึง นาย ก. ได้มากกว่า นาย ข.

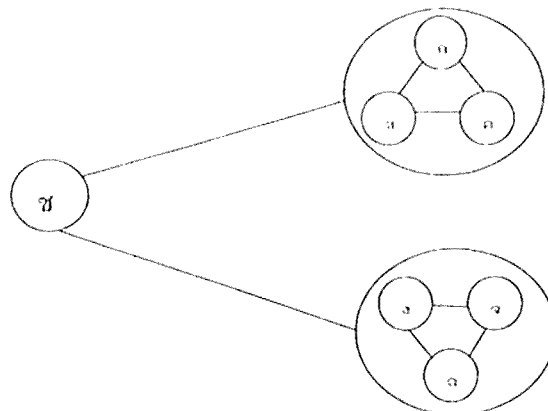
๔) ตำแหน่งและสถานภาพของบุคคลในเครือข่าย

ยิ่งบุคคลในเครือข่ายอยู่ใกล้บุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางมากเท่าใด บุคคลนั้นก็ยังสามารถสื่อสารกับบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางได้ดีมากกว่านั้น ตำแหน่งและสถานภาพของบุคคลจะแสดงให้เห็นถึงระดับและโอกาสของการติดต่อกับบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลาง

๕) กลุ่มความสัมพันธ์ของบุคคลในเครือข่าย

กลุ่มเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งสมาชิกภายในกลุ่มมีความสัมพันธ์กันค่อนข้างสูง มีความใกล้ชิดกันเป็นพิเศษมากกว่าบุคคลที่เหลือในเครือข่าย กลุ่มจึงเป็นส่วนหนึ่งของเครือข่าย ซึ่งมีสัดส่วนของความสัมพันธ์ภายในสูงกว่าความสัมพันธ์ภายนอกกลุ่ม (แผนภูมิที่ ๒.๘)

แผนภูมิที่ ๒.๘ : แสดงกลุ่มของความสัมพันธ์ของบุคคลในเครือข่าย

ที่มา: เบญจฯ ยอดดำเนินและคณะ, ๒๕๓๓ อ้างถึงใน Exchange Theory

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

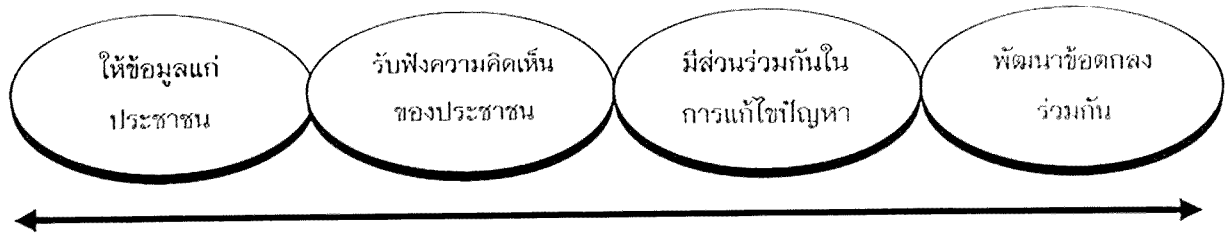
๒.๒.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม (วันชัย วัฒนศัพท์และคณะ: ๒๕๕๑: ๖)

“การมีส่วนร่วม” (participation) เป็นการทำให้ข้อมูลไปถึงสาธารณชน บ่อยครั้งที่มีการใช้คำนี้อธิบายถึง การประชาพิจารณ์ (public hearings) ซึ่งเปิดโอกาสให้สาธารณชนได้แสดงความคิดเห็นในเรื่องที่องค์การประสงค์จะดำเนินการ คำนี้ยังใช้เพื่อแสดงนัยถึงการบรรลุข้อตกลงร่วมกันกับสาธารณชนที่จะได้รับผลกระทบจากโครงการนั้น

ไม่มีใครสามารถออกแบบโครงการการมีส่วนร่วมของประชาชนได้โดยไม่ทำให้เกิดความชัดเจนในการแปลความหมายเพื่อใช้กับโครงการเป็นการเฉพาะ

หากอธิบายการมีส่วนร่วมว่าเป็นกระบวนการที่มีความต่อเนื่อง และเพราะเป็นเรื่องความต่อเนื่อง จึงมีประเภทของการมีส่วนร่วมมากมายไม่จำกัดในแต่ละระดับ แต่สำหรับเป้าหมายถือว่ามี ๔ ประเภทสำคัญ เพื่อแสดงให้เห็นความต่อเนื่องของการมีส่วนร่วมดังปรากฏในภาพที่ ๒.๑

ภาพที่ ๒.๑ ความต่อเนื่องของการมีส่วนร่วม

หมายเหตุ: สำหรับคำอธิบายในรายละเอียดของความต่อเนื่อง โปรดดูแนวทางการมีส่วนร่วมของสมาคมนานาชาติเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชน (The International Association for Public Participation) สามารถลงข้อมูลได้จาก <http://iaaoo2.org/practitionertools/index.shtml>.

- ๑) ให้ข้อมูลแก่ประชาชน
- ๒) รับฟังความคิดเห็นของประชาชน
- ๓) มีส่วนร่วมกันในการแก้ปัญหา
- ๔) พัฒนาข้อตกลงร่วมกัน

นอกจากนี้ วิลเลียม ดับบลิว รีดเดอร์ (Reeder, ๑๙๙๔: ๓๙) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนไว้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและการมีส่วนร่วมเป็นกลุ่ม

วิลเลียม เออร์วิน (Erwin, ๑๙๙๖: ๑๓๘) ได้ให้ความหมายของการพัฒนาแบบการมีส่วนร่วม คือ กระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องในการดำเนินการพัฒนา ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมแก้ปัญหาของตนเอง เน้นการมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องอย่างแข็งขันของประชาชน ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชน แก้ไขปัญหาร่วมกับวิทยาการที่เหมาะสมและสนับสนุน ติดตามผลการปฏิบัติงานขององค์กร และเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง

โคเฮนและอัฟฮอฟ (Cohen and Uphoff, ๑๙๙๗: ๒๑๙-๒๒๒) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมเป็น ๔ ชนิด คือ

- ๑) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision-Making) ประกอบด้วย ๓ ขั้นตอน คือ ริเริ่ม ตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรม
- ๒) การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรม (Implementation) ประกอบด้วย การเข้าร่วมโดยการให้มีการสนับสนุนทางด้านทรัพยากร การเข้าร่วมในการบริหารและการร่วมมือ รวมทั้งการเข้าร่วมแรงร่วมใจ
- ๓) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) ซึ่งอาจจะเป็นประโยชน์ทางวัตถุทางสังคมหรือโดยส่วนตัว

"การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย
ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่"

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation) เป็นการควบคุมและตรวจสอบการดำเนินกิจกรรมทั้งหมดและเป็นการแสดงถึงการปรับตัวในการมีส่วนร่วมต่อไป

จากแนวคิดและลักษณะของการมีส่วนร่วมดังกล่าวข้างต้น สามารถนำมาใช้ในการวิจัยสำหรับการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการและกิจกรรมค่ายภายใต้งานอย่างมีส่วนร่วม “การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้เพื่อการผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

วันชัย วัฒนศัพท์และคณะ, (๒๕๕๑) อ้างถึงใน สมาคมนานาชาติเพื่อการมีส่วนร่วมของประชาชน (The International Association for Public participation หรือ IAP ๓) ได้ให้คำจำกัดความของการมีส่วนร่วมของประชาชน โดยมีการให้ความหมายของคำนิยามหลักของการมีส่วนร่วมของประชาชน ดังมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ

- ๑) ประชาชนควรมีโอกาสแสดงความคิดเห็นในการตัดสินใจอันเกี่ยวข้องกับการกระทำที่มีผลกระทบต่ชีวิตของพวกเขา
- ๒) การมีส่วนร่วมของประชาชนหมายถึงคำสัญญาที่จะเปิดโอกาสให้ข้อเสนอแนะของประชาชนมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ
- ๓) กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนสื่อสารเข้าถึงจุดสนใจ (Interests) ต่างๆ ของผู้มีส่วนร่วมและสนองตอบความต้องการในกระบวนการของผู้มีส่วนร่วมทั้งหมด
- ๔) กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนแสวงหาและเอื้อให้เกิดการเข้าร่วมของประชาชนที่จะได้รับผลกระทบ
- ๕) กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนนำผู้มีส่วนร่วมเข้าร่วมพิจารณาว่าพวกเขาจะมีส่วนร่วมได้อย่างไร
- ๖) กระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยให้ผู้เข้าร่วมมีข้อมูลที่พวกเขาต้องการเพื่อใช้ในการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง
- ๗) กระบวนการการมีส่วนร่วมของประชาชนสื่อสารกับผู้เข้าร่วมถึงวิธีการที่ความคิดเห็นของพวกเขาจะมีผลต่อการตัดสินใจอย่างไร

๒.๒.๒ หลักการพื้นฐาน ลักษณะ และระดับการมีส่วนร่วม

๒.๒.๒.๑ หลักการพื้นฐานของการมีส่วนร่วม มีหลักการพื้นฐานสำคัญ ๑๐ ประการที่ควรคำนึงถึงคือ

- ๑) เชื่อว่ามนุษย์ต่างมีความคิดเห็นและมีศักดิ์ศรีเท่าเทียมกัน
- ๒) เชื่อว่าทุกคนไม่ได้โชคดี มาตั้งแต่เกิด โดยเหตุที่เขาอาจจนอยู่นั้นมิใช่จากกรรมเก่า
- ๓) ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสำคัญไม่น้อยไปกว่าเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้ เพราะถ้ามีการใช้เทคโนโลยีโดยที่มนุษย์ไม่มาร่วมคิด ร่วมรับรู้ หรือเข้าใจเพียงพลก็อาจไม่เกิดประโยชน์เท่าที่ควร หรือตรงกันข้ามกลับใช้เพื่อทำลายเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเอง หรือสิ่งแวดล้อม

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

๔) เชื่อว่าชาวชุมชนต่างๆ มักมีภูมิปัญญาที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของตน ในระดับหนึ่ง บางเรื่องที่ชาวชุมชนยึดถือจึงต้องค่อยๆ ให้ปรับตัวผสมผสานกับวิทยาการภายนอก

๕) ต้องคิดว่ามนุษย์มีความสามารถพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น ถ้าได้รับ โอกาสที่จะได้ร่วมคิด ร่วมเข้าใจ และร่วมจัดการ (Active partner) เทคโนโลยีอย่างเหมาะสม การที่มนุษย์บาง กลุ่มปฏิเสธเทคโนโลยีอย่างสิ้นเชิง ก็เป็นไปตามรับการเข้าใจในเทคโนโลยีนั้นอย่างถูกต้องหรือไม่ และมีกลวิธี ปรับความเข้าใจนั้นมาสู่ระดับที่แต่ละฝ่ายยอมรับได้เพียงใด ซึ่งต้องให้ได้รับโอกาสที่จะเข้าใจ และยอมปรับให้ เหมาะสมกับตนอย่างเหมาะสม

๖) การมีส่วนร่วมยังมีเพิ่มขึ้น เมื่อมีสภาพที่เหมาะสมต่อไปนี้

๖.๑) ประชาชนในท้องถิ่นได้รู้สึกว่าเขาได้ควบคุมโชคชะตาของตนเอง แทนที่จะ เป็นบุคคลที่อื่นที่ “เขาไม่รู้จัก” หรือที่ “เขาไม่ไว้วางใจ” ที่บอกว่ามาช่วยเขา แต่บ่อยครั้งไม่ได้ช่วยจริงจัง

๖.๒) ผู้ที่จะเข้าร่วมต้องมีอิสรภาพ ได้รับความเสมอภาคและได้รับความจริงใจให้ เข้ามีส่วนร่วม ดังนั้นการมีส่วนร่วมจะเกิดอย่างเต็มที่และจริงจังเมื่อบุคคลนั้นๆ ไม่ถูกบังคับให้จำยอมเข้าร่วม และที่สำคัญคือต้องเข้าร่วมด้วยโดยเท่าเทียมกับผู้มาร่วมด้วยทุกคน อีกทั้งโครงการให้ความจริงใจด้วย

๖.๓) ผู้ที่จะเข้าร่วมด้วยต้องมีความสามารถพอที่จะมีส่วนร่วมด้วยได้ กิจกรรม หลายเรื่องประชาชนทั่วไปอาจมีส่วนร่วมด้วยได้ แต่ที่เป็นกิจกรรมเฉพาะ เช่น การแพทย์ การก่อสร้างอาคาร สูง การทหาร ฯลฯ หากประชาชนเข้าร่วมด้วย อาจไม่ได้ผล หรือ อาจเกิดความเสียหาย

๖.๔) มีการสื่อสาร ๒ ทางเพื่อให้ผู้มีส่วนร่วมได้รับข้อมูลอย่างถูกต้อง และ สมบูรณ์ หากผู้มีส่วนได้-เสียได้รับข้อมูลไม่ถูกต้องและครบถ้วน หรือสื่อสารได้ไม่ดีพอ ก็จะไม่เข้าใจดีพอว่า โครงการจะทำให้เกิด ผลดี-ผลเสีย อย่างไรเพียงใด อาจนำไปสู่การไม่ยอมรับโครงการได้

๖.๕) ประชาชนมีส่วนร่วมรับทราบ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจในโครงการตั้งแต่เริ่มต้น จะทำให้ต้องการเข้ามาร่วมกับโครงการมากยิ่งขึ้น การร่วมงานกันตั้งแต่เริ่มต้น จนสิ้นสุดการตัดสินใจใน โครงการนั้นๆ ในระยะยาวจะเกิดผลดียิ่งยไปกว่า การที่จะให้ร่วมด้วยเพียงบางส่วนหรือเข้าไป

๖.๖) ประชาชนมีทัศนคติที่ดีต่อเจ้าหน้าที่โครงการและต่อโครงการนั้นๆ และเต็ม ใจที่จะมีส่วนร่วมด้วย

๖.๗) การมีส่วนร่วมนั้นต้องไม่ทำให้ประชาชนเสียค่าใช้จ่ายมากเกินไปเกินกว่า ผลตอบแทนที่เขาประเมินว่าจะได้รับ

๖.๘) เมื่อเข้ามามีส่วนร่วมแล้ว จะไม่กระทบกระเทือนสถานภาพในหน้าที่การ งานหรือทางสังคมให้ลดน้อยลง

๖.๙) มีกลวิธีการแลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างโครงการ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นอย่างดี

๗) เชื่อว่าตนต่างกับชาวบ้านอยู่ไม่น้อย และชาวบ้านเองก็แตกต่างกันอยู่บ้าง ดังนั้น การจะให้มีส่วนร่วมจะเอาใจเราฝ่ายเดียวไม่ได้

๘) การใช้การมีส่วนร่วมในหลายรูปแบบ เช่น (๑) รูปแบบโดยตรง คือมีส่วนร่วมโดยตัวบุคคล หรือ (๒) ประชาชนก่อตั้งองค์กรขึ้นมามีส่วนร่วม หรือ (๓) ให้มีตัวแทนมามีส่วนร่วมโดยชอบ ซึ่งยอมรับขึ้นกับบริบทของแต่ละพื้นที่ เช่น ในพื้นที่ที่ประชาชนมีศรัทธาให้ตัวแทนของเขามากกว่าการมีส่วนร่วมด้วยก็เพียงพอ แต่กรณีที่เป็นหมู่บ้านเดียวกันมีประชาชนหลากหลายกลุ่ม จึงควรมีตัวแทนของกลุ่มจาก หลายภาคส่วน มามีส่วนร่วมเพิ่มเติม

๙) ไม่มีสิ่งใดได้มาฟรี ต้องแลกเปลี่ยกัน มีเสียไปบ้าง เพื่อจะได้มา

๑๐) การมีส่วนร่วมต้องนึกถึงใจของผู้อื่น ให้มาก มิใช่เอาแต่ใจเราฝ่ายเดียว

(สรุป: หลักการพื้นฐานฯ มนุษย์มีศักดิ์ศรี - มีชีวิตบ้าง - แต่ต้องวางมนุษย์เหนือเทคโนโลยี เขา มีภูมิปัญญาสอดคล้องกับวิถีชีวิต - ถ้าคิดรวมกันจริงยิ่งพัฒนาชีวิตได้ แต่ต้องได้ใจการมีส่วนร่วมจึงไปได้ดี ให้คำนึงถึงความแตกต่างของเขา แม้พวกเราเอง - อย่ากริ่งเกรงการเปิดโอกาสให้ร่วมให้มาก หลากแบบ และทุกขั้นตอน ไม่มีสิ่งใดที่ได้มาฟรี ให้มีการเอาใจเขามาใส่ใจเราด้วย)

๒.๒.๒.๒ ลักษณะการมีส่วนร่วม

ลักษณะการมีส่วนร่วม Brenes (๑๙๙๔: ๔) มีประเด็นสำคัญ ๑๐ ประการ

๑) ระยะเวลาและสถานที่ในการมีส่วนร่วมกับโครงการ ควรต้องให้ผู้มีส่วนได้-ส่วนเสีย เข้ามามีส่วนร่วมให้ต่อเนื่องตามวงจรชีวิตของโครงการ ตั้งแต่ต้นจนโครงการยุติ หรือหากคณะผู้บริหารเห็นว่า เหมาะสม ก็ให้มีส่วนร่วม ในกิจกรรมที่แต่ละคนเกี่ยวข้องด้วยจริงๆ เท่านั้นก็ได้

๒) การมีส่วนร่วมนั้น มีมิติทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ โดย (๑) ทางด้านปริมาณ ถ้ามีคนมามีส่วนร่วมมากก็ทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างกันดีขึ้นมาก จากนั้นทำให้องค์กรทางสังคมก่อตัวขึ้นส่วน (๒) ทางด้านคุณภาพ ควรให้มีส่วนร่วม มีมิติ ที่ จะขัดขวางความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างบุคคล หรือ ความเป็นนาย-บ่าวกัน ให้มีส่วนร่วมเสมอภาคกัน จึงจะถือว่ามีคุณภาพดี

๓) จะให้การมีส่วนร่วมเป็นเป้าหมายปลายทาง (an end) หรือจะให้มันเป็นแนวทาง (a mean) คือจะให้เพียงบุคคลต่างๆ เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องก็พอใจคิดว่าบรรลุวัตถุประสงค์บางสิ่งแล้ว หรือจะพิจารณาว่าการมีส่วนร่วมเป็นแนวทางที่ต้องทำให้ดี โดยตอบให้ได้ว่า "หลังจากการมีส่วนร่วมแล้ว จะมีอะไรดีขึ้น อะไรควรเกิดขึ้นอีกบ้าง?" อันเป็นการคำนึงการมีส่วนร่วมที่เป็นวิธีการหรือกระบวนการที่ต้องดำเนินไป อย่างมีคุณภาพ ซึ่งทำให้งานเกิดความสำเร็จดียิ่งขึ้น

๔) การมีส่วนร่วมนี้ ตามธรรมชาติอาจเกิดขึ้นไม่สม่ำเสมอหรือตลอดเวลาก็ได้ เช่น เวลาเกิดภัยพิบัติคนก็มาช่วยกัน เมื่อหมดภัยแล้ว ก็แยกกันกลับไปเช่นเดิม แต่ถ้าตั้งองค์กรประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมแก้ปัญหาในภัยพิบัติต่างๆ ในพื้นที่กว้างขวางขึ้นอาจต้องการตัวแทนประชาชนมีส่วนร่วมในเวลาที่ยาวนานขึ้น และอาจใช้วิธีการมีจดหมายข่าวแจ้งเรื่องไปยังประชาชนทั่วไปก็ได้

๕) การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคมและทางการศึกษา ซึ่งหากเกิดขึ้นได้คือให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันไปด้วย จะเป็นเสมือนการให้การศึกษา แก่สังคมไปในขณะเดียวกัน แต่หลายโอกาสต้องเกิดความพร้อมในแต่ละเรื่อง ต้องใช้เวลารอคอยบ้างเช่นกัน

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

๖) สถานการณ์การมีส่วนร่วมนั้น ต้องคำนึงว่าการมีส่วนร่วมที่แข่งขัน มิใช่ เกิดขึ้นจากการออกคำสั่ง แต่จะต้องสร้างขึ้นเอง จะให้ผู้สั่งว่ามาร่วมกันให้เต็มที่ แล้วคนก็มาร่วม คงไม่ค่อยเกิดขึ้นได้ การมีส่วนร่วมมักต้องใช้ความพยายามให้เกิดความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เกิดแนวคิดประชาสังคม มีจิตสำนึกสาธารณะ เคารพความหลากหลายทางความคิด เพราะทำให้มุมมองกว้างขึ้น และเกิดความรอบคอบขึ้น จนเป็นวิถีชีวิตประจำวันของประชาชน

๗) มีคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมพิจารณา เพื่อวางแนวดำเนินการให้เหมาะสมว่าจะให้บุคคลใด กลุ่มใด เข้ามามีส่วนร่วมเมื่อใด และโดยวิธีใด ฯลฯ โดยคณะผู้บริหารการมีส่วนร่วมนี้ ควรเป็นตัวแทนผู้ได้รับผลกระทบในจำนวนมากพอควร และให้มีความหลากหลายมากพอ

๘) การมีส่วนร่วมรับรู้สภาพปัญหาโดยมีส่วนร่วม จะทำให้คนในชุมชนได้รู้สภาพที่เป็นจริงมากขึ้น การมีส่วนร่วมเพื่อค้นหาปัญหา ทำให้เมื่อเห็นปัญหาแล้วจะนำความมุ่งมั่นที่จะคิดหาทางแก้ไขด้วยกันและร่วมแก้ปัญหานั้นๆ ได้ จะทำให้เป็นบทเรียนที่จะแก้ปัญหากันเองต่อไปได้

๙) คนที่อยู่ร่วมกันในชุมชนส่วนใหญ่ มิได้ใช้ชุมชนเป็นเพียงที่รวมคนคล้ายเอาก้อนหินมากองรวมกันเท่านั้น แต่คนในชุมชนหนึ่งๆ มักมีความผูกพันเอื้ออาทรต่อกัน มีค่านิยมร่วมกัน

๑๐) ควรทำให้การมีส่วนร่วมมีลักษณะปณารมณชั้นประกอบไปบ้าง เพราะในสังคมไทยการมีอารมณชั้น จะช่วยให้บรรยากาศการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นได้ดี ดังนั้นในการประชุมถ้าใช้อารมณชั้น ดนตรี กีฬา เข้าร่วมด้วยจะสร้างอารมณการมีส่วนร่วมให้เพิ่มขึ้นได้

(สรุป: -ร่วมงานอะไร ที่ไหน เมื่อไร ให้เหมือนกัน - ฉันทร่วมมาก หรือใช้ด้อยค่า - ร่วมเป็นเป้าหมาย หรือวิธีการให้งานต่าง ร่วมจริงจังหรือซ้งหรือซ้งกะตายคล้ายกองหิน - ร่วมโอบอ้อม ร่วมเรียนรู้พัฒนา ก้าวหน้าไป ใช้เพียงพริบตา ร่วมแบบสั่งคงไม่ได้ให้สร้างเอง - กะฉับกะเฉง ถ้ากรรมการบริหารทำนพิจารณา มาร่วมกันรู้ปัญหาพัฒนาชุมชน)

๒.๒.๒.๓ ระดับการมีส่วนร่วม

การที่จะมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด เป็นเรื่องที่มีกถกเถียงกันมาก กรณีของคนที่มีบุตร หากพิจารณาว่าในการตัดสินใจเกี่ยวกับบุตร บิดา-มารดาควรทำอะไรให้บุตรเต็ม ๑๐๐ เปอร์เซนต์ หรือไม่สำหรับบิดามารดาที่รักบุตรมากเกินไป อาจจะทำให้บุตรมีส่วนร่วมเต็มร้อยเปอร์เซนต์ แต่บางท่านอาจให้บุตรมีส่วนร่วมด้วยเพียง ๒๐ - ๒๕ เปอร์เซนต์หรือยึดเอาตัวบิดา-มารดาเป็นส่วนใหญ่ หรือบางท่านยอมให้บุตรตัดสินใจครั้งหนึ่งและตนตัดสินใจร่วมด้วยอีกครั้งหนึ่ง และนำเหตุผลมาพิจารณาร่วมกันก็มี การมีส่วนร่วมจึงขึ้นอยู่กับวัยของบุตร และลักษณะเฉพาะของแต่ละบุคคล ดังนั้นระดับการมีส่วนร่วมจึงเป็นไปได้หลายกรณี เช่น

๑) ระดับการมีส่วนร่วมตามหลักการทั่วไป

โดยหลักการระดับการมีส่วนร่วม ขึ้นอยู่กับว่าจะมีส่วนร่วมในเรื่องประเภทใด หรือขั้นตอนใด แต่หลักใหญ่ อาจแบ่งเป็น ๕ ระดับ อย่างกว้างๆ คือ

๑.๑) การมีส่วนร่วมเป็นผู้ให้ข้อมูล ของตน/ครอบครัว/ชุมชน ของตน เช่น การให้ข้อมูลการเจ็บป่วยของตนแก่แพทย์ (แต่แพทย์ต้องรับฟังด้วย) ถ้าไม่ร่วมให้ข้อมูลที่เป็นจริง หรือแพทย์ไม่ฟังจริงก็อาจรักษาไม่ได้ผลดี

๑.๒) การมีส่วนร่วมรับรู้ข้อมูล-ข่าวสาร เช่น การร่วมรับรู้ข้อมูลของตนจากแพทย์เพื่อจะเป็นแนวทางตัดสินใจให้ดีขึ้น เพราะสิ่งที่แพทย์รู้เกี่ยวกับตนนั้น ตนเองอาจไม่รู้

๑.๓) การมีส่วนร่วมตัดสินใจ (co-decision) โดยเฉพาะเกี่ยวกับโครงการที่ตนจะมี ส่วนได้-เสียด้วย โดยแบ่งออกเป็น ๓ กรณีแล้วแต่กิจกรรมนั้นตนอยู่ในขั้นตอนใดต่อไปนี่

- ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจน้อยกว่าเจ้าของโครงการ เช่น ก่อนเริ่มทำ โครงการจะตัดสินใจว่าโครงการควรทำขนาดใด ทำกิจกรรมอะไรบ้าง เป็นต้น ผู้อื่นมีส่วนร่วมด้วยน้อย

- ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจเท่ากับเจ้าของโครงการ เช่น เมื่อหุ้นส่วนที่เท่าเทียมกัน และจะตัดสินใจว่าจะเริ่มโครงการนั้นหรือไม่

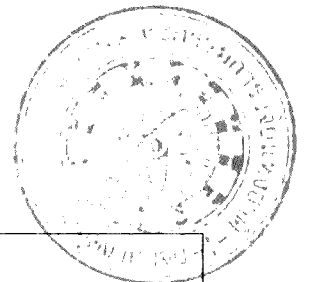
- ตนมีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าของโครงการ เช่น เมื่อเป็นผู้รับประโยชน์จากน้ำที่ได้รับจากอ่างเก็บน้ำ กลุ่มผู้ได้รับประโยชน์ควรเป็นผู้มีน้ำหนักการตัดสินใจมากกว่าเจ้าหน้าที่ เป็นต้น

๑.๔) การมีส่วนร่วมทำ คือร่วมในขั้นตอนการดำเนินงาน เช่นร่วมสร้างถนนในชนบท

๑.๕) การมีส่วนร่วมสนับสนุน คือไม่มีโอกาสร่วมทำ แต่มีส่วนร่วมช่วยเหลือด้านอื่นๆ อย่งไรก็ตาม นนท์ กอแก้วทองดี (๒๕๔๓: ๕๖) ได้แบ่งระดับการมีส่วนร่วม เป็น ๓ ระดับ

- ๑) ระดับที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วม
- ๒) ระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมปานกลาง
- ๓) ระดับที่ประชาชนมีส่วนร่วมด้วยเต็มที่ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ ระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน

ระดับการมีส่วนร่วม	ขั้นตอนการมีส่วนร่วม
๓.ประชาชน มีส่วนร่วมมากขึ้น	๘) ประชาชนคือผู้กำหนดสิ่งที่ต้องการ และร่วมกันจัดการ
	๗) ประชาชนได้ "ควบคุม" "บางส่วน"
	๖) ประชาชน และรัฐมีส่วนร่วมเท่ากัน (โดยรัฐถือว่าประชาชนเป็น "หุ้นส่วน")
๒.ประชาชน มีส่วนร่วมปานกลาง	๕) รัฐให้ประชาชนเข้าร่วมได้บางส่วน เช่น เป็นที่ปรึกษา, เข้าเป็นกรรมการ (แต่เพียงส่วนน้อย)
	๔) ประชาชนได้รับการปรึกษา (โดยมีการถามความต้องการบ้าง)
๑.ระดับที่ประชาชนไม่มีส่วนร่วม	๓) รัฐบอกให้ทราบ ว่า "มีอะไรบ้าง"
	๒) รัฐคือผู้จัดการให้
	๑) รัฐคือผู้กำหนด

ที่มา: นนท์ กอแก้วทองดี, ๒๕๔๓: ๕๖

จากการแบ่งการมีส่วนร่วมเป็น ๓ ระดับ ๔ ขั้นตอนนี้มีได้หมายความว่า ทุกคนควรจะต้องกำหนดสิ่งที่ต้องการและร่วมกันจัดการเอง เป็นระดับการมีส่วนร่วมมากขึ้น แต่ควรคำนึงถึงความเหมาะสม บางเรื่องการมีส่วนร่วมในระดับปานกลางอาจเป็นเรื่องที่เหมาะสม บางเรื่องอาจมีส่วนร่วมมากขึ้นอีกก็ได้ แต่จะมีที่ระดับหรือขั้นตอนใดเป็นเรื่องที่ควรพิจารณาตามความเหมาะสมเพราะแม้โดยทั่วไปการมีส่วนร่วมจะเป็นเรื่องดี แต่หลายกรณีก็ต้องพิจารณาเป็นเรื่องๆ ไป อีกทั้งการมีส่วนร่วมที่ดีต้องการผู้ชำนาญการ และทรัพยากรด้านต่างๆ อย่างมากด้วยเช่นกัน ดังนั้นในสภาพปัจจุบันการทำโครงการหรืองานใดๆ ก็ตามในหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนเราจะพบว่าระดับของการมีส่วนร่วมในแต่ละโครงการฯ หรืองานนั้นๆ ประการหนึ่งต้องมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องเข้ามาร่วมด้วยเช่น ผู้นำองค์กรหรือหน่วยงานที่เห็นความสำคัญในกระบวนการมีส่วนร่วม มีหลักการดำเนินการตามหลักธรรมาภิบาล เป็นต้น ดังนั้นหากมีการแบ่งระดับการมีส่วนร่วมกรณีพิจารณาการตัดด้านหรือสนับสนุนโครงการอาจแบ่งได้ ๖ ระดับ คือ

- ๑) ระดับความไม่สนใจ หรือกลุ่มพลังเงียบที่มักไม่ยอมรับฟังข้อมูล
- ๒) ระดับความสนใจแต่คัดค้านแบบหัวชนฝา (โดยไม่ยอมเจรจา หรือไม่ฟังเหตุผล)
- ๓) ระดับความสนใจ แต่คัดค้านอย่างมีเหตุผล และยอมรับฟังเหตุผล
- ๔) ระดับที่ไม่ยอมตัดสินใจที่จะคัดค้านหรือสนับสนุน
- ๕) ระดับที่เห็นด้วยกับโครงการบ้าง
- ๖) ระดับที่เห็นด้วยกับโครงการมาก และพร้อมสนับสนุน

๒) ระดับการมีส่วนร่วมกับพรรคการเมือง

พิจารณาการมีส่วนร่วมกับพรรคการเมือง นรินทร์ พัฒนพงศา (๒๕๔๗ อ้างถึง กฤษ, ๒๕๔๕) ได้ระบุไว้ ๑๑ ระดับ

- ๒.๑) มีส่วนร่วมในการเลือกตั้ง โดยเลือกผู้สมัครของพรรคที่ตนสนับสนุน อยู่
- ๒.๒) มีส่วนร่วมในการรับทราบข้อมูลข่าวสารการดำเนินการของพรรคการเมือง เช่น การรับฟังการแถลงผลงานของพรรค รับฟังการปราศรัยหาเสียงของผู้สมัครหรือพรรคการเมือง
- ๒.๓) มีส่วนร่วมในกิจกรรมกับพรรคการเมือง เช่น ร่วมประชุม ร่วมทำกิจกรรม รณรงค์ประชาสัมพันธ์พรรคการเมืองนั้น
- ๒.๔) มีส่วนร่วมโดยเป็นสมาชิกพรรคการเมืองนั้น ตามหลักการที่ดีผู้เป็นสมาชิกควรช่วยพรรคการเมืองมิให้ควรรับผลประโยชน์จากพรรคการเมืองเพียงอย่างเดียว
- ๒.๕) มีส่วนร่วมโดยการบริจาคเงินและทรัพย์สินแก่พรรคการเมือง เพราะดังที่กล่าวมาแล้วว่าหากมีผู้อุปถัมภ์พรรคเพียงไม่กี่ราย พรรคการเมืองนั้นก็อยู่ภายใต้อิทธิพลของบุคคลกลุ่มนั้นเท่านั้น ทำให้พรรคการเมืองมิใช่พรรคของประชาชนฯ จึงควรบริจาคเงินให้พรรค
- ๒.๖) มีส่วนร่วมโดยเข้าเป็นกรรมการพรรคการเมืองในระดับต่างๆ ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมในระดับที่สูงมากขึ้น

๒.๗) มีส่วนร่วมในการติดตามและตรวจสอบการดำเนินงานของพรรค เพื่อติดตามว่าดำเนินการตามนโยบายของพรรคที่ตนมีส่วนร่วมกำหนดหรือไม่ บริหารโปร่งใสหรือไม่

๒.๘) มีส่วนร่วมในการประชุมพรรคเคลื่อนไหวกองการเมือง

๒.๙) มีส่วนร่วมระดมทุนจากแหล่งต่างๆ เพื่อช่วยพรรคการเมือง

๒.๑๐) มีส่วนร่วมเสนอตัวเพื่อสมัครรับเลือกตั้งในนามของพรรคนั้น

๒.๑๑) มีส่วนร่วมดำรงตำแหน่งทางการเมืองในนามพรรคนั้น

๓) การมีส่วนร่วมทางการวิจัยเพื่อเผยแพร่เทคโนโลยีการเกษตร

สำหรับทางการมีส่วนร่วมวิจัยเพื่อพัฒนาเทคโนโลยี โดยเฉพาะทางการเกษตรนั้น นรินทร์ พัฒนพงศา (๒๕๔๗ อ้างถึง Merrill-Sands, ๑๙๘๙) เห็นว่าเกษตรกรอาจมีส่วนร่วมได้ใน ๔ ระดับคือ

๓.๑) เกษตรกรมีส่วนร่วม โดยมีสัญญา ให้เช่าที่ดิน-แรงงาน เพื่อนักวิจัยใช้ทดลอง (contract participation) ทำให้เกษตรกรอาจได้มาใช้แรงงานตนเองในการเตรียมดิน หรือดูแลผลผลิต ระหว่างการทดลองที่ดำเนินการในที่ดิน-แปลงของเกษตรกรนับว่าเกษตรกรพอได้มีส่วนร่วมด้วยบ้าง

๓.๒) เกษตรกรมีส่วนร่วมในการตอบคำถามเพื่อให้ข้อมูลเชิงคนไข้เมื่อแพทย์ซักถาม (consultative participation) วิธีการนี้เกษตรกรมีโอกาสพบนักวิจัยบ้าง (เดิมมักพบเฉพาะนักส่งเสริมการเกษตรเท่านั้น) และนักวิจัยก็ซักถามปัญหาแล้วหาทางแก้ไขให้เหมือนคนไข้ที่ไปรับการตรวจอาการจากแพทย์ หรือในงานการพัฒนาลิขสิทธิ์ทางอุตสาหกรรมก็จะสุ่มสอบถามจากลูกค้า เพื่อทราบปัญหาความต้องการ แล้วจึงออกแบบผลิตภัณฑ์ใหม่ มาสนองความต้องการของลูกค้า

๓.๓) เกษตรกรมีส่วนร่วมเสมือนเป็นร่วมผู้วิจัย (collaborative participation) กรณีนี้คำนึงถึงเกษตรกรที่ร่วมวิจัยด้วย ว่าควรมีโอกาสเลือกสิ่งที่จะทดลอง และวางแผนการทดลองเอง

ในงานวิจัยทางการเกษตร จะพบการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในระดับนี้ประมาณ ๑ ใน ๓ ของงานวิจัยทั้งหมดในช่วงทศวรรษ พ.ศ. ๒๕๓๓ เป็นต้นมา

๓.๔) เกษตรกรมีส่วนร่วมวิจัย เสมือนเพื่อนร่วมวิชาชีพ (collegiate participation) การมีส่วนร่วมเช่นนี้ เป็นวิธีการที่นักวิจัยพยายามจะร่วมสร้างความแข็งแกร่งแก่งานวิจัย และงานพัฒนาแก้ท้องถิ่นชนบทที่ยั่งยืน แต่อยู่บนความเสมอภาค คล้ายเพื่อนร่วมวิชาชีพเดียวกัน วิธีการนี้นักวิจัยทำได้จะเป็นเรื่องที่ดีมาก คล้ายกับแทนที่จะจับปลาให้ชาวบ้าน แต่เป็นการร่วมกับชาวบ้านจับปลา เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ซึ่งกันและกัน เพราะเมื่อชาวบ้านพัฒนาความรู้และทักษะงานวิจัยของตนขึ้นมา จนพอจะยอมรับได้ทางวิทยาศาสตร์ ก็เป็นความสำเร็จที่ยั่งยืนต่อไปในอนาคต

(สรุป: -การแบ่งจ่ายคือให้ร่วมน้อย กลาง มาก - ทางการเกษตรแบ่งเพียงสัญญามาพบกันบ้าง - หรือสร้างวิธีพยายามป่วยใช้ - หรือให้แนบร่วมมือกันฉันยิ่งชอบใจ - ถ้าเลือกได้ขอให้สหกรณ์ร่วมวง)

๔) ระดับการมีส่วนร่วมโดยพิจารณาจากประโยชน์ที่ผู้มีส่วนร่วมจะได้รับ

การที่บุคคลจะเข้ามีส่วนร่วมด้วย มากน้อยเพียงใด หากแบ่งตามการได้รับประโยชน์จากการมีส่วนร่วม จะทำให้เข้าใจถึงระดับการมีส่วนร่วมในบางมิติได้ดีขึ้นคือ

"การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่"
คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

๔.๑) การเข้ามีส่วนร่วมตามประโยชน์ที่ตนจะได้รับอย่างเต็มที่ เช่น หากมีผู้บริจาคหรือรัฐจัดเงินให้ชุมชน/หมู่บ้าน มีเงินตั้งต้น เป็นกองทุนหมู่บ้าน ๑ ล้านบาท กรณีนี้หากตนไม่เข้าไปมีส่วนร่วมโอกาสที่จะได้รับประโยชน์ก็น้อยหรืออาจไม่ได้ จึงต้องเข้าไปมีส่วนร่วม

๔.๒) การเข้ามีส่วนร่วมแล้วตนจะประโยชน์บางส่วนแต่ไม่ชัดเจนนัก เช่นการร่วมซ่อมหรือสร้างถนน หรือร่วมกันคุ้มครองผู้บริโภคจากผู้จำหน่ายสินค้าฉ้อฉล หรือร่วมกันปราบคอร์รัปชัน ซึ่งไม่แน่ใจว่า เมื่อตนเข้าไปร่วมด้วยแล้วจะได้รับประโยชน์มาอย่างชัดเจนหรือไม่

๔.๓) การเข้ามีส่วนร่วมแล้วตนคงไม่มีโอกาสได้ประโยชน์ใดๆ เฉพาะหน้า ในกรณีนี้เป็นการดำเนินการคุณธรรม หรือต้องมีจิตใจเพื่อประโยชน์สาธารณะ (Public mind) เช่น การมีส่วนร่วมปลูกป่าของผู้สูงอายุ การร่วมต่อต้านการบริโภคสัตว์ป่า เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม เรื่องประโยชน์ที่ได้รับนี้ สำหรับบางท่าน อาจดูเหมือนว่าตนไม่ได้รับประโยชน์ แต่อาจต้องการได้ชื่อเสียง หรือเพื่อเตรียมตัวจะสมัครผู้แทนฯ จึงทำกิจกรรมสาธารณะก็จะได้เป็น ดังนั้นการแบ่งการมีส่วนร่วมตามการได้รับประโยชน์นี้จึงเป็นเรื่องที่พิจารณาได้ยาก

๕) ระดับการมีส่วนร่วมตามแนวทางการพัฒนาชุมชน

ระดับการมีส่วนร่วมตามที่กล่าวมามีทั้งพบที่ขึ้นอยู่กับจะมีส่วนร่วมกับเรื่องใดเป็นกรณีๆ ไป ซึ่งจะยกตัวอย่างเป็นกรณีศึกษาในบทที่ ๓ ต่อไป สำหรับการมีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นชุมชนนรินทร์ชัย พัฒนพงศา (๒๕๔๗: ๒๑) แบ่งไว้ดังนี้

- ๕.๑) ร่วมค้นหาปัญหาของตนให้เห็นว่า สิ่งใดที่เป็นปัญหา-รากเหง้าของปัญหา
- ๕.๒) ร่วมค้นหาว่า สิ่งที่สำคัญของตน พวกตน ในปัจจุบันคืออะไร

- ๕.๒.๑) ร่วมคิดช่วยตัวเองในการจัดลำดับปัญหา เพื่อจะแก้ไขสิ่งใดก่อน-หลัง
  - ๕.๒.๒) วางแผนแก้ไขปัญหาเป็นเรื่องๆ
  - ๕.๒.๓) ร่วมระดมความคิดเห็นถึงทางเลือกต่างๆ และ เลือกทางเลือกที่เหมาะสม
  - ๕.๒.๔) ร่วมพัฒนาเทคโนโลยีที่จะนำมาใช้ แล้วร่วมดำเนินการแก้ไขปัญหานั้นๆ
  - ๕.๒.๕) ร่วมติดตามการดำเนิน และประเมินผลการดำเนินงาน
  - ๕.๒.๖) ร่วมรับผลประโยชน์/หรือร่วมเสียผลประโยชน์ จากการดำเนินการ
- เมื่อแบ่งระดับการมีส่วนร่วมอย่างหยาบๆ แบ่งเป็นร้อยละดังนี้

- มีส่วนร่วมน้อย	- ปานกลาง	- มีส่วนร่วมมาก
๐%	๕๐%	๑๐๐%

ที่มา: ดัดแปลงจากนรินทร์ชัย พัฒนพงศา, ๒๕๔๗

๒.๒.๒.๔ ข้อดี-ข้อเสีย และความผิดพลาดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

๑) ข้อดีของการมีส่วนร่วม

๑.๑) ทำให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การมีส่วนร่วมกันทำกิจกรรมทำให้แต่ละฝ่ายได้เรียนรู้ซึ่งกันและกันแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็นซึ่งกันและกัน จนไปสู่การยอมรับความแตกต่างในรูปร่างความรู้ นิสัย ค่านิยม ต่างๆ อันเป็นรากฐานสำคัญของประชาธิปไตย

๑.๒) ทำให้งานที่ยากบางอย่างสำเร็จขึ้นมาได้ งานหลายอย่างหากทำเพียงผู้เดียวหรือน้อยคนอาจไม่สำเร็จ ต้องให้ผู้มาร่วมงานหลายคนจึงจะสำเร็จ เช่น การสร้างบ้าน สร้างเจดีย์ สร้างสิ่งมหัศจรรย์ของโลก เช่น พีชมาฮัล กำแพงเมืองจีน หรืองานบางอย่างต้องการความร่วมมือโดยตลอดเช่น การลดปริมาณขยะ จึงต้องให้คนทั้งชุมชนเห็นด้วยและร่วมกันปฏิบัติ

๑.๓) ทำให้บุคคลคิดช่วยตนเอง เพราะถ้ารัฐเป็นฝ่ายทำให้ก็จะรอความช่วยเหลือ หากมาร่วมกันพิจารณา อาจทำบางสิ่งได้เอง และจะร่วมดูแลรักษาสิ่งนั้นมากขึ้น

๑.๔) ทำให้ความช่วยเหลือนั้นตรงกับที่ต้องการ โดยเฉพาะการมีส่วนร่วมในชั้นการระบุประเด็นปัญหาและความต้องการ จึงไม่เกิดปัญหาที่สร้างไว้เพื่อใช้แล้วไม่ใช้ให้เกิดประโยชน์ เช่น ที่อ่านหนังสือในหมู่บ้าน สะพานลอยให้คนข้าม ซึ่งทำแล้วไม่มีผู้ใช้ก็เสียประโยชน์ไป

๑.๕) มักทำให้ประหยัดทรัพยากรลงได้ เพราะการช่วยตรงกับความต้องการที่จะใช้จะทำให้ และยังอาจมีแรงงานจากการมีส่วนร่วมมาช่วยได้ อาจมีบ้างถ้ามีส่วนร่วมจนวุ่นวาย ไม่มีการจัดการที่ดีก็อาจสิ้นเปลืองทรัพยากรมากกว่าที่ควร หรืออาจเกิดความเสียหายก็ได้

๑.๖) ทำให้รู้สึกเป็นเจ้าของ การมาร่วมคิดร่วมทำ ทำให้รู้สึกเป็นเจ้าของ ก็มักร่วมกันดูแลรักษาซ่อมแซม และมีความภูมิใจในสิ่งที่ตนร่วมกันทำขึ้นมาสิ่งของที่บุคคลได้ทำร่วมกันมาจึงอยู่คงทน

๑.๗) เพิ่มทางเลือกที่ดีเพื่อการตัดสินใจ การได้รับรู้ในโครงการอย่างละเอียดทำให้ช่วยกันหาทางเลือก (ทางเลือก) หลายทางเลือกที่สมบูรณ์และเหมาะสมที่สุด ทำให้เกิดผลเสียหายน้อยลงหรือเกิดผลดีมากกว่าการไม่ให้เข้ามามีส่วนร่วม

๑.๘) เกิดการสร้างฉันทามติ (consensus building) หรือการเห็นพ้องต้องกันขึ้นมาได้ โดยในประเทศตะวันตกการมีส่วนร่วมของประชาชน มักทำให้เกิดความเข้าใจระหว่างคู่กรณี เกิดการสร้างข้อตกลงที่มั่นคง ยืนยงได้

๑.๙) ทำให้ชุมชนหรือสังคมเข้มแข็ง เพราะชุมชนที่เข้มแข็งควรต้องมีส่วนร่วมกัน ตัดสินใจร่วมดูแลปกครองพิทักษ์ผลประโยชน์ของชุมชน หรือสังคมนั้นเองโดยการมีส่วนร่วมคิดร่วมทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมเสมอๆ ทำให้ชุมชนรู้สึกว่าได้ควบคุมโชคชะตาของตนเอง แทนที่จะเป็นผู้นาญที่อื่นที่ “เขาไม่รู้จัก” หรือไม่ไว้ใจมาควบคุม-สั่งการ

๑.๑๐) ทำให้การดำเนินงานของชุมชนหรือสังคมนั้นโปร่งใส เพราะ การมีส่วนร่วม เพื่อกิจการสาธารณะอยู่เสมอทำให้ผู้ที่จะทุจริต คดโกงก็หวั่นเกรงกระทำได้ยากขึ้น กล่าวหลังการมีส่วนร่วมของประชาสังคม (civil society) แม้นักการเมือง ข้าราชการระดับสูงที่ไม่ค่อยปฏิบัติงานก็กลัวการเสนอให้ออกจาก

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย
ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ตำแหน่ง โดยประชาชนผู้มีสิทธิเลือกตั้ง เกิดกว่า ๕๐,๐๐๐ รายชื่อเสนอ เพื่อวุฒิสภาพิจารณาปลดออกจากตำแหน่ง

๑.๑๑) ทำให้บุคคลที่อาจยอมรับยากยอมรับโครงการนั้นได้ โดยยอมรับว่าเมื่อมีโครงการแล้วตนอาจเสียประโยชน์ไปบ้างแต่เมื่อมีค่าชดเชยที่เหมาะสมและคนอื่นๆ ยอมรับโครงการนั้น ก็เห็นแก่ประโยชน์ของคนส่วนใหญ่

๑.๑๒) ทว่าการเกษตร พบว่า การที่เกษตรกรเข้าร่วมกันเป็นสมาชิกองค์กรการเกษตร ทำให้เกิดการสื่อสารที่เป็นประโยชน์แก่สมาชิก และได้รับบริการจากเจ้าหน้าที่ของรัฐมากกว่าผู้ที่ไม่เป็นสมาชิก (Garforth C., Narinchai P. and Warapa K. ๑๙๙๖ pp.๕๖-๕๗)

๒) ข้อเสียของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมนอกจากมีประโยชน์หลายประการ แต่ก็มีโทษด้วยเช่นกัน เช่นกรณีที่เป็นไปตามราคาให้โอกาสบุตรมีส่วนร่วมมาก ยอมให้บุตรเป็นฝ่ายตัดสินใจเองทั้งหมด จนเมื่อเป็นผู้ใหญ่ ไม่ทำงานทำก็กลับมากเป็นฝ่ายกล่าวโทษบิดามารดาได้ว่า “พ่อแม่ทำร้ายฉัน” ดังนั้นต้องคำนึงว่าให้มีส่วนร่วมมากเกินไป มิใช่จะมีแต่ประโยชน์เท่านั้น ยังมีโทษด้วย

โดยสรุปโทษของการมีส่วนร่วมที่ไม่เหมาะสม มีดังนี้

๒.๑) ทำให้กิจกรรมงานต่างๆ ล่าช้าหรืออาจไม่เกิดขึ้น เพราะจะต้องหาทางให้แต่ละฝ่ายทราบเรื่องและตรึกตรอง แล้วร่วมคิดร่วมทำ โดยอาจเห็นไม่ตรงกัน หรือคัดค้านสิ่งนั้นได้

๒.๒) ทำให้แต่ละฝ่ายข้องขัด การที่ต้องมานั่งอภิปราย มาแสดงข้อดีข้อเสีย มักเกิดการข้องขัดในอารมณ์ (frustration) หากที่ประชุมไม่ฝึกความเป็นประชาธิปไตยดีพอมักแตกแยก หรือโกรธกันไปได้

๒.๓) ทำให้เสียทรัพยากร โดยเฉพาะงบประมาณที่ต้องใช้ เพื่อการมีส่วนร่วมไปมาก เช่น ค่าจัดทำข่าว บทความ ค่าจัดประชุม ฯลฯ

๒.๔) การมีส่วนร่วมทำให้เกิดแตกความสามัคคี ในกรณีของบุคคลบางวัฒนธรรมที่ต่างคนต่างอยู่สงบสุขดี แต่มามีส่วนร่วมทำกิจกรรมที่จริงจังต้องแสดงความคิดเห็นซึ่งมาพบว่าเป็นความคิดเห็นที่แตกต่าง จึงโกรธกันแบ่งแยกออกเป็นพวกเป็นหมู่ได้

๒.๕) ทำให้ต่างฝ่ายต่างเสียเวลา เพราะการมีส่วนร่วม มักต้องมาประชุมกัน การนัดหมายที่ไม่ตรงเวลาฝ่ายที่ตรงเวลาก็ต้องรอคอย เสียเวลาเสียงาน มากกว่าการตรงเวลาก็เริ่มประชุมได้อย่างมีประสิทธิภาพ หรือวัฒนธรรมของบางท้องถิ่นที่ไม่บอกกล่าวกันตรงๆ

๒.๖) การมีส่วนร่วมที่แฝงเร้นด้วยวัตถุประสงค์อื่น จะทำให้วิธีการมีส่วนร่วมสูญเปล่าได้ เช่น ประชาชนมีส่วนร่วมระดมแนวคิดต่างๆ แต่ฝ่ายบันทึกการประชุมบันทึกเฉพาะที่โครงการเห็นด้วยเท่านั้น ด้านอื่นๆ ไม่มีในรายงานการประชุมเลย

๒.๗) การมีส่วนร่วมจะทำให้การขยายอิทธิพลของบรรษัทข้ามชาติเป็นไปได้โดยง่าย เพราะรัฐบาลทำอะไรติดขัดที่ต้องรอการมีส่วนร่วมมากเกินไปและเป็นเวลานาน การบริหารงานติดขัด ทำไม่ได้ตามที่ตั้งใจ ทำให้บรรษัทข้ามชาติแผ่อิทธิพลเข้าสู่ประเทศนั้นๆ โดยง่าย

(๓) ข้อผิดพลาดเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

มีการดำเนินงานเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในอดีต หลายประเภท ที่ดำเนินการไปแล้วผู้ทำอาจทราบหรืออาจไม่ทราบว่านั้นมีใช้การมีส่วนร่วมที่แท้จริง ซึ่งขอประมวลมาไว้ดังนี้

๓.๑) เจ้าหน้าที่จำนวนไม่น้อยมักคำนึงว่าชาวบ้านไม่รู้อะไรมาก จึงไม่ควรให้มีส่วนร่วมมากนัก ทำให้มีการจัดงบประมาณด้านนี้ไว้จำกัด ซึ่งชาวบ้านก็ไม่พอใจที่ให้มาเพียงรับทราบ มากกว่าเป็นผู้ร่วมคิดในโครงการต่างๆ นั่นคือควรให้ร่วมคิดด้วย มิใช่ให้ร่วมด้วยเพียงใช้แรงงานเท่านั้น

๓.๒) ผู้ที่มาร่วมกับราชการ มักเป็นผู้ที่จะได้ประโยชน์จากโครงการ โดยผู้ที่เห็นด้วยหรือได้ประโยชน์จากโครงการ ก็มักได้รับการเชิญให้มาเข้าร่วมด้วย แต่ผู้ที่คัดค้านโครงการก็มักถูกกีดกันไม่ให้มาร่วมด้วย

๓.๓) การมีส่วนร่วมในส่วนของชาวบ้านต้องคำนึงว่า เป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านสะดวกที่จะเข้าร่วม และเป็นสถานที่ที่ชาวบ้านสะดวก แต่มักพบว่ายึดเอาโอกาสที่ทางราชการมีว่างและสถานที่ที่ราชการสะดวก ทำให้ชาวบ้านที่หลากหลายมาร่วมด้วยได้น้อยกว่าที่ควร

๓.๔) บางหน่วยงานเห็นความสำคัญของการมีส่วนร่วมน้อยไปแต่บางแห่งเห็นเป็นยาวิเศษ ที่เห็นว่ามีความสำคัญน้อยก็จัดงบประมาณให้อย่างเสียไม่ได้ แต่ที่เห็นความสำคัญมากอะไรนิดอะไรน้อยก็ต้องให้ชาวบ้านมีส่วนร่วม

๓.๕) ความผิดพลาดอื่นๆ ดังที่ นรินทร์ พัฒนพงศา (๒๕๔๗ อ้างถึง วิรัช, ๒๕๓๐) แสดงความเห็นไว้ ๒ ประการคือ

- บ่อยครั้งที่การเข้ามามีส่วนร่วมของชาวบ้านเกิดจากความเกรงใจ และบิบบังคับทางอ้อม จากเจ้าหน้าที่เป็นการมาร่วมแต่กายแต่ใจไม่ได้ร่วมด้วย

- เจ้าหน้าที่ได้ครอบงำและกำหนดเป้าหมายของโครงการอยู่ในใจแล้วตั้งแต่ต้นแล้วจากนั้น จึงเข้าไปหาทางชักชวนหรือหลอกล่อให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วม ในกิจกรรมบางส่วนภายหลัง จึงเสมือนให้มีส่วนร่วมแบบเทียม

๒.๓ แนวคิดการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (Participatory Action Research หรือ PAR) เป็นรูปแบบการวิจัยปฏิบัติการอีกประเภทหนึ่งที่ใช้กระบวนการความร่วมมือของนักวิจัยกับกลุ่มเป้าหมายในการทำวิจัยร่วมกัน ตามหลักประชาธิปไตย เพื่อทำการปรับปรุง เปลี่ยนแปลงสิ่งที่ต้องการทำวิจัยด้วยกัน ซึ่งกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยเปลี่ยนบทบาทจากผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยเป็นผู้ร่วมทำวิจัยกับนักวิจัย การมีส่วนร่วมนี้จะต้องมีตลอดกระบวนการวิจัยทุกขั้นตอนของการวิจัย ทำให้กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยเกิดการเรียนรู้การทำวิจัยได้ด้วยตนเอง ทำให้ผลการวิจัยที่ได้มีความน่าเชื่อถือและยั่งยืนมากขึ้น (ธีรวุฒิ เอกะกุล, ๒๕๕๑ : ๖๗-๘๐)

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หมายถึง การศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพื่อแก้ไขปรับปรุงปัญหาที่เกิดขึ้น หรือเพื่อพัฒนาส่งเสริมสิ่งหนึ่งสิ่งใดให้ดีขึ้น ด้วยการให้นักวิจัยและกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยร่วมมือร่วมใจดำเนินการวิจัยร่วมกันทุกขั้นตอนของการทำวิจัย โดยให้หลักความเป็นประชาธิปไตยในการ

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ดำเนินงานและนำผลการปฏิบัติการมาใช้ในการปรับปรุงแก้ไข หรือพัฒนาสิ่งหนึ่งสิ่งใดในพื้นที่การวิจัยให้ดีขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ

๒.๓.๑ หลักการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีหลักการสำคัญ ดังนี้

๑) หลักความเสมอภาค กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยกับนักวิจัยมีความเท่าเทียมกันของแต่ละฝ่าย นักวิจัยไม่ใช่ผู้นำหรือผู้ชี้แนะให้กับกลุ่มเป้าหมาย ขณะเดียวกันกลุ่มเป้าหมายไม่ใช่ผู้ตามหรือปฏิบัติตามนักวิจัย ทุกประเด็นเสมอไปทั้งสองฝ่ายต่างมีความเท่าเทียมกัน

๒) หลักการเรียนรู้ นักวิจัยควรเปิดใจให้รับข้อเสนอนะ และความรู้ความสามารถของกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย รวมทั้งกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยต้องพร้อมที่จะรับการปรับเปลี่ยนตนเองมีการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ซึ่งนักวิจัยไม่ใช่เป็นฝ่ายให้เท่านั้นแต่ต้องพร้อมที่จะเป็นฝ่ายรับด้วย

๓) หลักอิสระทางความคิด การเปิดโอกาสให้กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยมีอิสระในการแสดงความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่ที่เป็นสิ่งสำคัญ รวมทั้งสามารถใช้วิจารณญาณในการวิเคราะห์วิจารณ์ได้

๔) หลักการเคารพภูมิความรู้ ความรู้ของกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยที่เป็นพื้นฐาน ความรู้หรือประสบการณ์ของกลุ่มดังกล่าวที่แตกต่างจากนักวิจัย

๕) หลักความเป็นประชาธิปไตย การดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของการวิจัย ต้องใช้การแสดงความคิดเห็นและเคารพมติของเสียงส่วนใหญ่ ดังนั้นการประชุมปรึกษาหารือ พุดคุยระหว่างนักวิจัยกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการจึงเป็นสิ่งที่ต้องปฏิบัติอยู่ตลอดเวลาที่ทำการวิจัย

๒.๓.๒ ขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม มีขั้นตอนการวิจัยที่สำคัญ ดังนี้

๑) การกำหนดปัญหาการวิจัย ควรเป็นปัญหาที่กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยสามารถมีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยได้อย่างเต็มที่ทุกขั้นตอน และควรเป็นปัญหาการวิจัยที่เป็นปัญหาในชุมชนอยู่แล้วนักวิจัยเพียงเป็นผู้กระตุ้นในกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยเกิดความตระหนักและสนใจในการทำวิจัยเท่านั้น

๒) การกำหนดพื้นที่ในการวิจัย นักวิจัยควรทำการเรียนรู้ลักษณะพื้นที่ในการวิจัย และควรมีผู้ช่วยนักวิจัยที่เป็นบุคคลท้องถิ่น จะทำให้มีความเข้าใจบริบทของพื้นที่การวิจัยได้ถูกต้องชัดเจนมากยิ่งขึ้น ซึ่งพื้นที่ในการวิจัยเป็นขอบเขตในการวิจัยที่นักวิจัยควรทำการศึกษาและเรียนรู้สร้างความเข้าใจให้ชัดเจนก่อน

๓) กำกำหนดตัวแปรในการวิจัย ตัวแปรเป็นสิ่งที่ เป็นข้อคำถามที่ต้องการคำตอบด้วยกระบวนการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม เป็นสิ่งที่นักวิจัยต้องกำหนดให้ชัดเจนก่อนเริ่มกระบวนการวิจัย เพื่อเป็นฐานความคิดช่วงแรกที่จะช่วยให้นักวิจัยปฏิบัติได้อย่างถูกต้องทิศทาง แต่สามารถปรับเปลี่ยนแก้ไขได้

๔) การเตรียมกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ควรเป็นกลุ่มบุคคลที่มีความมุ่งมั่น สนใจและตั้งใจที่จะทำวิจัยร่วมกับนักวิจัย

๕) การออกแบบการวิจัย นักวิจัยต้องร่วมกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยร่วมกันคิด ปรึกษาหารือ ร่วมกันเลือกใช้รูปแบบการวิจัยปฏิบัติการที่ลงมิตว่ามีความเหมาะสมและเป็นไปได้มากที่สุด

๖) การเก็บรวบรวมข้อมูล นักวิจัยต้องร่วมกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยร่วมกันเก็บรวบรวมข้อมูล เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน

๗) การประมวลผลและวิเคราะห์ข้อมูล นักวิจัยและผู้ช่วยต้องร่วมกันประมวลผลและสรุปข้อมูล ให้ข้อสังเกตหรือข้อวิจารณ์สิ่งที่พบวิเคราะห์ว่าเหตุใดจึงได้ข้อมูลเช่นนั้น แล้วเขียนสรุปสิ่งที่พบอย่างกว้างๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะประกอบ แล้วนำเข้าหารือร่วมกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ร่วมกันคิดพิจารณา ตัดสินใจร่วมกันอีกครั้งถึงข้อค้นพบที่ได้ รวมทั้งแนวทางการปรับปรุงแก้ไขที่ควรจะเป็น

๘) การนำผลไปสู่การปฏิบัติจริงๆ ข้อสรุปที่ได้จากการวิจัยปฏิบัติอย่างมีส่วนร่วม ควรให้กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยนำข้อค้นพบไปสู่การปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืนในพื้นที่การวิจัยนั้นต่อไป

๒.๓.๓ บทบาทของนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

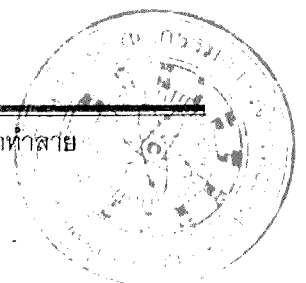
๑) ความตั้งใจที่จะแสวงหาและเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ในชุมชน โดยการสังเกต การฟัง การถาม การอภิปราย และการวิเคราะห์วิจารณ์ในทุกโอกาสที่จะทำได้ นักวิจัยควรจะต้องหาโอกาสที่จะได้ร่วมทำงาน เล่น กิน นอนอยู่ในชุมชนที่ทำการวิจัย เพราะเป็นวิธีที่ดีที่สุดจะหาโอกาสที่จะได้เรียนรู้สภาพที่แท้จริงของเขา และเป็นวิธีที่จะได้ทราบถึงรูปแบบการสื่อสารติดต่อของท้องถิ่นและของกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย รวมทั้งแผนแผนกระบวนการตัดสินใจ วิธีการพื้นบ้านเทคโนโลยีพื้นบ้าน ตลอดจนจนทวิพยากรณ์และชุมพลต่างๆ มีอยู่ในท้องถิ่นที่จะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมให้บรรลุถึงเป้าหมาย

๒) ความสนใจในสถานการณ์การเมือง สังคม เศรษฐกิจในระดับท้องถิ่นและในบริบทของประเทศและต่างประเทศ เพื่อที่จะรู้ว่าเรากำลังทำงานกับใครในชุมชนนั้น ใครคือคนทำงานวิจัยจะเข้าถึงง่ายที่สุด ใครจะได้รับประโยชน์จากงานวิจัยได้มากที่สุด น้อยที่สุด นอกจากนี้ ความสนใจดังกล่าวยังเป็นประโยชน์ต่อการที่จะศึกษาถึงปัญหาต้นตอของท้องถิ่น และยังช่วยให้ทราบถึงข้อจำกัดหรืออุปสรรคที่อาจเกิดขึ้นและขัดขวางต่อโครงการวิจัยด้วย

๓) ความยินดีและพร้อมที่จะประเมินและวิจารณ์ตนเอง ยอมรับฟังข้อวิจารณ์ หรือการประเมินจากผู้อื่นทั้งในและนอกโครงการวิจัย เช่น การด่วนสรุปผล การตั้งสมมติฐานผิดๆ การทำงานในลักษณะที่ไม่เอื้อต่อการมีส่วนร่วม เช่น การทำตนเป็นผู้เชี่ยวชาญ เป็นที่ปรึกษา เป็นบุคคลอ้างอิง (Referee) มากกว่าเป็นนักวิจัยที่มีสถานภาพเท่าเทียมกันกับผู้ร่วมโครงการวิจัยในชุมชน

๔) มีความสามารถที่จะตั้งคำถามอย่างมีวิจารณญาณและอย่างวิเคราะห์วิจารณ์ โดยนักวิจัย อาจนำเอามุมมองใหม่ๆ มาเสนอแนะให้กับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย ซึ่งจะต้องอาศัยความรู้ทางวิชาการและทักษะ ตลอดจนความรอบรู้เกี่ยวกับบริบทของปัญหาที่นักวิจัยต้องเตรียมช่วยเหลือในการตัดสินใจของกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยต้องการ

๕) มีความยึดมั่นต่อพันธะกรณีในระยะยาวกับท้องถิ่น หรือชุมชนที่ทำวิจัยอย่างต่อเนื่องและผูกพัน เพราะเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันตลอดกระบวนการวิจัยทั้งการศึกษาและการลงกิจกรรม

๖) มีความแน่วแน่ที่จะมีส่วนร่วมไปกับกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยและความเสี่ยงต่อปฏิกริยาหรือการต่อต้านจากกลุ่มอำนาจ ซึ่งอาจจะทำให้นักวิจัยละทิ้งงานเมื่อมีสถานการณ์คับขัน ถือว่าเป็นผู้ไม่มีความรับผิดชอบและเป็นบุคคลอันตรายสำหรับชุมชน

๗) มีความเต็มใจที่จะถ่ายทอดทักษะของตนแก่ผู้ร่วมโครงการวิจัยเมื่อมีโอกาสที่จะทำได้โดยพยายามที่จะทำให้กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยเกิดความรู้สึกว่าการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมสามารถเรียนรู้และเข้าถึงได้ ซึ่งเป็นสิ่งแน่นอนว่าจะต้องมีการต่อรองในบทบาทและแบ่งงานกันในกลุ่มผู้ร่วมทำวิจัย

๘) มีการพิจารณาและให้ความสนใจกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยหรือผู้ร่วมในโครงการวิจัยอยู่ในลำดับแรก ก่อนความสนใจของนักวิจัยเองและก่อนความสนใจของนักวิชาการในชุมชนนั้น หรือแม้กระทั่งก่อนความต้องการของผู้ให้ทุนสนับสนุนโครงการเองก็ตาม

๒.๓.๔ จุดเด่นของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

๑) เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของนักวิจัย

๒) การมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของการวิจัยทำให้กลุ่มเป้าหมายเปลี่ยนบทบาทผู้ถูกทดลอง ผู้รับคำสั่งมาเป็นผู้ร่วมให้ข้อคิด ร่วมลงมือปฏิบัติการวิจัยด้วยตนเอง

๓) เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาหาองค์ความรู้อย่างเป็นระบบด้วยการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมายรวมทั้งมีการปฏิบัติการซ้ำจนได้ผลการวิจัยที่มีความถูกต้องและพิสูจน์ได้อย่างแท้จริง

๔) การยอมรับในภูมิความรู้ของกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย กลุ่มเป้าหมายในการวิจัยมีโอกาสได้ใช้ประสบการณ์หรือภูมิความรู้มาแลกเปลี่ยน เรียนรู้ซึ่งกันและกันได้อย่างเต็มที่

๕) กระบวนการวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม สามารถปรับเปลี่ยนแก้ไข ปรับให้เหมาะสมกับสภาพที่เป็นจริงได้มากที่สุด

๖) ผลการวิจัยที่ได้มุ่งแก้ไข ปรับเปลี่ยนได้จริง และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติจริง

๗) ความยั่งยืนของผลการวิจัยมีความคงอยู่เพราะกลุ่มเป้าหมายในการวิจัยได้เรียนรู้ด้วยตนเอง และจะเป็นผู้นำในพื้นที่ที่จะนำผลการวิจัยไปใช้ต่อไป

๘) การทำวิจัยปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม สามารถตอบใจหัยปัญหาในการวิจัยได้จริง

๒.๓.๕ ข้อจำกัดของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

๑) การสูญเสียพลังของกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย มีโอกาสมากที่จะละทิ้งการร่วมมือกับนักวิจัยจนกว่าจะได้ผลการวิจัยที่สมบูรณ์

๒) การไม่เข้าใจบทบาทของตนเองของนักวิจัย โดยนักวิจัยมักเผลอสั่งการ เตรียมการในสิ่งที่ตนเตรียมไว้ หรือไม่ฟังความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมาย ทำให้ขาดการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมาย

๓) การมีเวลามากในการปฏิบัติการวิจัย ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายในกระบวนการวิจัย

๔) ความไม่ชัดเจนของตัวแปรที่ใช้ในการวิจัย ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ใช้ในการวิจัยที่อาจได้ ตัวแปรที่ไม่ใช่ต้นเหตุหรือสาเหตุที่แท้จริง จะเกิดความสูญเสียพลังในการวิจัยได้

๕) เป็นงานวิจัยที่เป็นลักษณะสหวิทยาการ ถ้าหากนักวิจัยไม่มีความรอบรู้หรือไม่เชี่ยวชาญหลากหลายศาสตร์ อาจทำให้กระบวนการวิจัยไม่มีความครอบคลุมได้

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลายด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

ดังนั้น สามารถสรุปได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการวิจัยเชิงปฏิบัติการที่มีทั้งจุดเด่นและข้อจำกัดของการวิจัยเช่นเดียวกับการวิจัยประเภทอื่นๆ ซึ่งหลักการสำคัญของการวิจัยประเภทนี้อยู่ที่ความร่วมมือร่วมใจของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติการวิจัยจะสำเร็จลุล่วงเป็นไปตามที่คาดหวังหรือไม่ ขึ้นอยู่กับนักวิจัยและกลุ่มเป้าหมายซึ่งต้องอาศัยกระบวนการในการวิจัยให้เป็นไปตามหลักการประชาธิปไตยและอาศัยความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง

๒.๔ ความเป็นมาของโครงการเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย

๒.๔.๑ หน่วยดำเนินการ:

คณะเศรษฐศาสตร์และคณะวิศวกรรมและอุตสาหกรรมเกษตร มหาวิทยาลัยแม่โจ้

๒.๔.๒ หลักการและเหตุผล

ปัญหาหมอกควันในช่วงระหว่างเดือนกุมภาพันธ์ถึงเมษายนในจังหวัดเชียงใหม่มีสาเหตุประการหนึ่งคือเป็นผลมาจากการเผาทำลายเศษพืชทั้งในระดับครัวเรือนและในภาคเกษตรกรรม เพราะในระยะดังกล่าวเป็นช่วงของฤดูแล้งจะมีเศษใบไม้ร่วงหล่นในบ้านเรือนมาก รวมทั้งในภาคเกษตรกรรมจะมีเศษพืชที่ต้องกำจัดทิ้งเป็นปริมาณมากเพื่อให้สามารถทำการเพาะปลูกครั้งต่อไปได้ การเผาทำลายจึงเป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ง่ายที่สุด แต่ผลของปัญหาหมอกควันได้ก่อให้เกิดผลกระทบต่ออย่างรุนแรงทั้งด้านสุขภาพ เศรษฐกิจ และภาพพจน์การท่องเที่ยว นับเป็นความสูญเสียที่ไม่สามารถคิดเป็นตัวเงินได้

แนวทางหนึ่งในการจัดการเศษพืชเหล่านี้โดยไม่ต้องเผาทำลาย คือการนำไปทำประโยชน์กลับคืนโดยเปลี่ยนให้เป็นปุ๋ยอินทรีย์คุณภาพดีที่มีมูลค่า แต่ที่ผ่านมาในอดีตประเทศไทยยังไม่มียุทธศาสตร์ที่เหมาะสมและจริงจังให้ชาวบ้านและเกษตรกรลดการเผาทำลายที่สร้างปัญหาหมอกควันได้อย่างเป็นรูปธรรม โดยสาเหตุประการหนึ่งคือ องค์ความรู้ในการผลิตปุ๋ยอินทรีย์ที่มีอยู่ต้องใช้แรงงานในการพลิกกลับกองและกระบวนการใช้เวลานานซึ่งไม่เป็นการจริงจัง

มหาวิทยาลัยแม่โจ้เป็นแหล่งความรู้สำคัญแห่งหนึ่งของประเทศด้านการถ่ายทอดเทคโนโลยีที่เหมาะสมสู่ชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ที่ได้ก่อตั้งมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๗ ซึ่งได้นำเศษใบไม้ที่รวบรวมได้ภายในมหาวิทยาลัยมาผลิตเป็นปุ๋ยอินทรีย์ด้วยกระบวนการต่าง ๆ เช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชวิธีวิศวกรรมแม่โจ้ ๑ การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชระดับครัวเรือน และการผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษอาหารระดับครัวเรือน โดยเปิดโอกาสให้เกษตรกรและผู้สนใจเข้าชมการสาธิตโดยไม่มีค่าใช้จ่าย โดยเทคนิคการผลิตปุ๋ยอินทรีย์วิธีวิศวกรรมแม่โจ้ ๑ ซึ่งเป็นวิธีการผลิตปุ๋ยอินทรีย์แบบไม่ต้องพลิกกลับกอง กระบวนการใช้เวลาประมาณ ๖๐ วัน และสามารถผลิตได้ปุ๋ยอินทรีย์ปริมาณมาก ๓-๓๐ ตัน/ครั้ง ได้รับความสนใจเป็นพิเศษเพราะสามารถแก้ปัญหาการต้องพลิกกลับกองปุ๋ยได้

การดำเนินโครงการ “เครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดปัญหาการเผาทำลาย” จะทำให้มีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นเทคโนโลยีที่เหมาะสมในการแปลงเศษพืชให้เป็นปุ๋ยอินทรีย์คุณภาพดีให้แก่โรงเรียนและชุมชนในวงกว้าง ทำให้มีฐานเรียนรู้ในชุมชนที่ให้การสาธิตทางเลือก

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลายด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ใหม่ในการจัดการเศษพืชเพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการรณรงค์ในการลดปัญหาหมอกควันได้อย่างเป็นรูปธรรมและมีความยั่งยืน

๒.๔.๓ ข้อมูลทั่วไปของโครงการ

๒.๔.๓.๑ วัตถุประสงค์ของโครงการ

๑) เพื่อให้มีเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดปัญหาการเผาทำลาย ๑ เครือข่าย

๒) เพื่อให้มีโรงเรียนต้นแบบใน อำเภอสังขาราย จังหวัดเชียงใหม่ด้านฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดปัญหาการเผาทำลายจำนวน ๕ แห่ง

๓) เพื่อให้มีการถ่ายทอดเทคโนโลยีในวงกว้างและต่อเนื่องยาวนาน ด้านการผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดปัญหาการเผาทำลายโดยโรงเรียนต้นแบบจำนวน ๕ แห่ง

๔) เพื่อให้มีการนำเศษพืชมาแปลงเป็นปุ๋ยอินทรีย์โดยโรงเรียนต้นแบบไม่ต่ำกว่า ๕๐ ตัน และมีประชาชนได้รับข่าวสารและองค์ความรู้แนวทางการผลิตปุ๋ยอินทรีย์แนวทางใหม่ ผ่านทางสื่อช่องทางต่าง ๆ

๕) เพื่อให้มีข้อมูลสำหรับการตัดสินใจในการส่งเสริมและพัฒนาการผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชในเชิงพาณิชย์

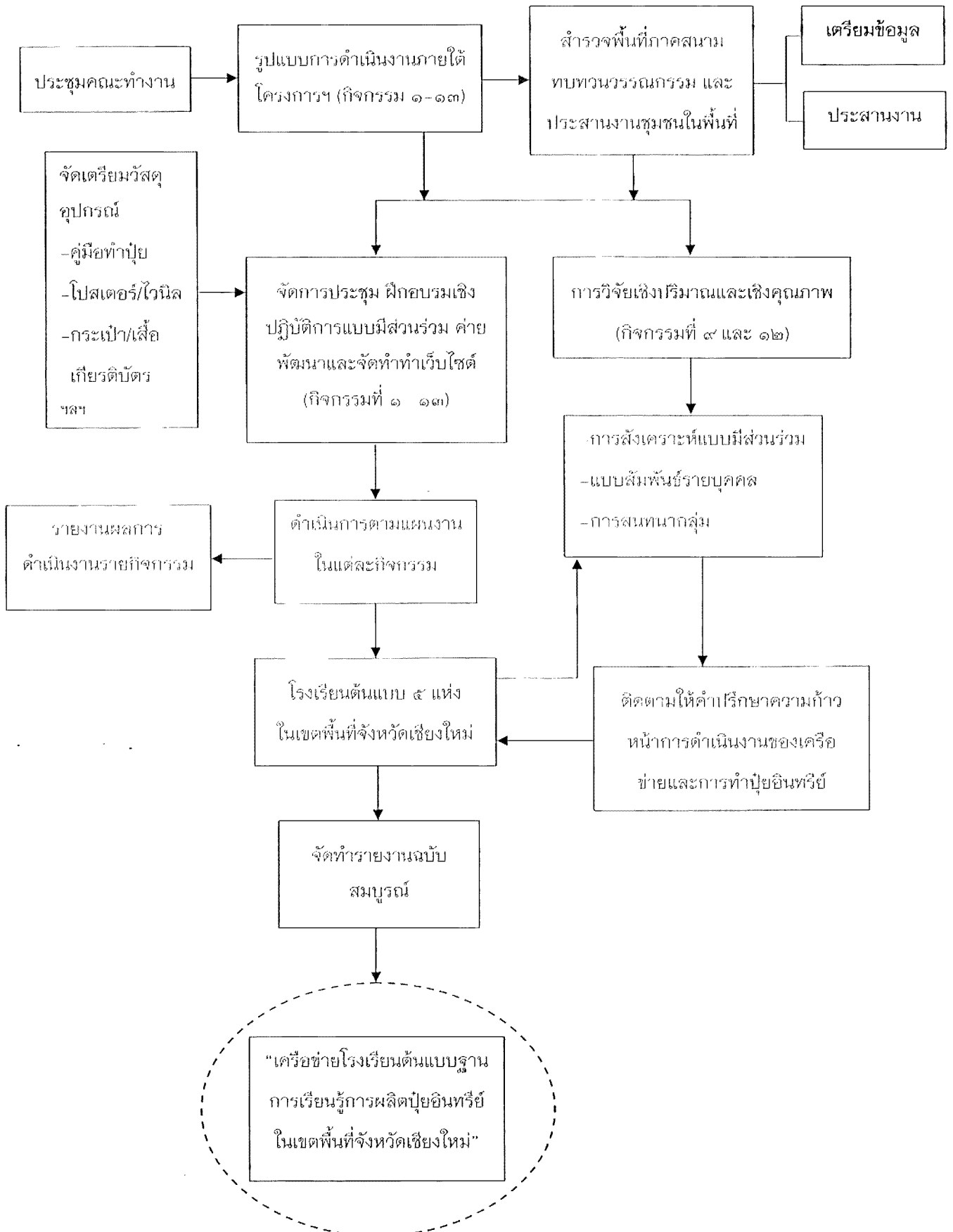
๖) เพื่อสร้างความตระหนักให้กับชุมชน ต่อปัญหาหมอกควันของจังหวัดเชียงใหม่

๒.๔.๔ กลุ่มเป้าหมาย และผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

๑) กลุ่มเป้าหมาย: โรงเรียนและนักเรียนระดับมัธยมศึกษาใน จังหวัดเชียงใหม่

๒) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย: ประชาชนในเขตพื้นที่ จังหวัดเชียงใหม่

๒.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตปุ๋ยอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลาย
ด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

๒.๖ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ยงยุทธ บุราสิทธิ์ (๒๕๕๔: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนตามโครงการพัฒนาในจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งงานวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ในโครงการเพิ่มศักยภาพหมู่บ้านต้นแบบอยู่ดีมีสุข จังหวัดสุรินทร์ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา ๑) การมีส่วนร่วมของภาคประชาชนกับภาคีเครือข่ายการพัฒนาของรัฐในจังหวัดสุรินทร์ ๒) การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ ๓) ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงาน ผู้ให้ข้อมูลจำนวน ๑๗๐ คนประกอบด้วยเจ้าหน้าที่รัฐ และภาคประชาชน ผลการศึกษาพบว่า เจ้าหน้าที่ภาครัฐและภาคประชาชนเข้าร่วมตามเป้าหมายโครงการประสบผลสำเร็จเป็นรูปธรรม ตามแผนการดำเนินงานที่ตั้งเป้าไว้ คนในชุมชนได้เรียนรู้การทำงานร่วมกัน มีความรับผิดชอบในการดำเนินงานร่วมกัน และกิจกรรมต่างๆ สามารถขับเคลื่อนการทำงานโดยชุมชนเองได้ในระดับหนึ่ง แต่ยังพบว่าชุมชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการดำเนินงาน เพราะเป็นโครงการเร่งด่วนที่งบประมาณตกมาอยู่ในภาครัฐและเร่งระดมให้ชาวบ้านดำเนินการให้แล้วทันเสร็จตามปีงบประมาณ ขาดการติดตามและประเมินผลที่เป็นระบบทั้งภาครัฐและประชาชน ข้อเสนอแนะ การปฏิบัติงานควรให้ภาคประชาชนได้เข้าร่วมในทุกขั้นตอนเพื่อความโปร่งใสในการทำงาน ลดบทบาทเจ้าหน้าที่ภาครัฐเป็นเพียงพี่เลี้ยงและประสานการทำงานให้เกิดความคล่องตัว รวมทั้งควรทำความเข้าใจในภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่นเพื่อไม่ให้เกิดการลำเอียงในการเลือกปฏิบัติ

พรทิพย์ เหลืองงาม และคณะ (๒๕๕๔: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม กรณีทรัพยากรน้ำบ้านนาใหม่ ตำบลวังไผ่ อำเภอห้วยกระเจา จังหวัดกาญจนบุรี วัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ประเมินสถานการณ์น้ำ และนำเสนอแนวทางการแก้ไขปัญหาการจัดการน้ำที่สามารถแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำของชุมชนบ้านนาใหม่ ต.วังไผ่ อ.ห้วยกระเจา จ.กาญจนบุรี โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนเครื่องมือวิจัยที่ใช้ในกรณีรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบรวบรวมข้อมูลแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ เวิร์ชดมสมอง การประมวลผลข้อมูล เชิงคุณภาพใช้การวิเคราะห์ข้อมูลจากเวทีระดมความคิดเห็น การสัมภาษณ์ โดยจำแนกประเภทและหมวดหมู่ วิเคราะห์เนื้อหา สรุปประเด็นสังเคราะห์ความคิดเห็น พรรณนา และตีความตามประเด็นข้อมูลจากการคำนวณปริมาณความต้องการน้ำวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอโดยแผนภูมิจำแนกเป็นหมวดหมู่ ข้อมูลด้านปริมาณน้ำและความต้องการวิเคราะห์ข้อมูลแบบการบรรยาย

ผลการวิจัยพบว่า สถานการณ์น้ำของชุมชนในปัจจุบันคือ ๑) ปริมาณน้ำในพื้นที่ที่มีปริมาณน้อยกว่าความต้องการใช้น้ำของชุมชน ๒) ระบบการบริหารจัดการน้ำของชุมชนไม่ครอบคลุมทั่วถึงทั้งหมู่บ้าน ๓) ขาดระบบการชลประทานในพื้นที่ และ ๔) ชุมชนขาดโอกาสในการพัฒนาศักยภาพการบริหารจัดการน้ำ แนวทางแก้ไขการบริหารจัดการน้ำชุมชนเลือกให้การพัฒนาเทคโนโลยีท้องถิ่นโดยการขุดลอกเส้นทางน้ำและจัดทำฝายกั้นน้ำเพื่อกักเก็บน้ำ โดยมีการจัดตั้งองค์กรน้ำที่มีโครงสร้างคณะกรรมการ กฎระเบียบการใช้น้ำเพื่อเป็นแนวทางในการบริหารจัดการน้ำที่มีประสิทธิภาพ การดำเนินงานของชุมชนผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม ๕ ขั้นตอน ได้แก่ ๑) ศึกษาชุมชน ค้นหาปัญหา ๒) แผนงานที่ชุมชนร่วมกันคิด ๓) การลงทุนและการจัดสรร

ทรัพยากร ๔) การติดตามและประเมินผลการดำเนินงาน ๕) การได้รับประโยชน์และผลดีจากการมีส่วนร่วมของชุมชน กระบวนการดำเนินงานมีการจัดตั้งคณะทำงานจากสมาชิกชุมชนเพื่อเป็นตัวแทนชุมชน ในการดำเนินงานมีเวทีกลุ่มย่อยในการพูดคุยวางแผนทำงาน แผนการลงทุนและแผนการติดตามประเมินผลและบอกเล่าเรื่องราวการทำงานผ่านกระบวนการเวทีประชาคมหมู่บ้าน เพื่อพัฒนาแนวทางการบริหารจัดการน้ำของชุมชน

ณัฐนันท์ ฐิติยาปราโมทย์ (๒๕๕๔: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มแบบมีส่วนร่วมของวิสาหกิจชุมชนเพาะและแปรรูปเห็ด บ้านสวนแม่วะ ตำบลสันดอนแก้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง การพัฒนาประสิทธิภาพการบริหารจัดการกลุ่มแบบมีส่วนร่วมของวิสาหกิจชุมชนเพาะและแปรรูปเห็ดบ้านสวนแม่วะ ตำบลสันดอนแก้ว อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง มีวัตถุประสงค์เพื่อ ศึกษาถึงผลการดำเนินงาน ปัญหา และเหตุปัญหของการบริหารจัดการ เพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมและเพื่อพัฒนาประสิทธิภาพในการบริหารจัดการโดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมกับชุมชน ผลการศึกษาพบว่ากลุ่มวิสาหกิจชุมชนเพาะและแปรรูปเห็ดบ้านสวนแม่วะมีจำนวนสมาชิกทั้งหมด ๒๕ คน โดยแบ่งความรับผิดชอบเป็นกลุ่มทำก้อนเชื้อเห็ด กลุ่มหยอดเชื้อเห็ด และกลุ่มแปรรูปเห็ด มีผลิตภัณฑ์แปรรูปจากเห็ดนางฟ้าจำนวน ๖ ชนิด ได้แก่ น้ำพริกเผาเห็ด แหนมเห็ด เห็ดสวรรค์ เห็ดสามรส เห็ดทอดกรอบ และเห็ดแดดเดียว จากการวิเคราะห์ศักยภาพของกลุ่มพบว่าจุดแข็งของกลุ่มคือผลิตภัณฑ์ที่หลากหลาย วัตถุดิบปลอดภัยมีอยู่ในชุมชน เป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ จุดอ่อนของกลุ่มได้แก่ รสชาติที่ไม่ได้มาตรฐานขึ้นอยู่กับผู้ปรุงรสบรรจุภัณฑ์ที่ไม่ดึงดูดในลูกค้า ผลผลิตของเห็ดนางฟ้า ซึ่งเป็นวัตถุดิบหลักมีปริมาณลดลง โอกาส ได้แก่ กระแสการบริโภคผลิตภัณฑ์อาหารมังสวิรัตและผลิตภัณฑ์ที่ไม่มีสารพิษ อุปสรรคของกลุ่ม ได้แก่ ปัญหาเศรษฐกิจของประเทศทำให้ยอดขายลดลง ราคาเครื่องปรุงอื่นๆ มีราคาแพงเพิ่มขึ้น ความต้องการและความคาดหวังของกลุ่ม ได้แก่ การเพิ่มปริมาณเห็ดนางฟ้าให้มากขึ้นและการเพิ่มผลิตภัณฑ์ใหม่ ด้านการตลาดคือการปรับปรุงบรรจุภัณฑ์เพื่อให้ได้มาตรฐานสากล ด้านการเงินและบัญชีคือการทำบัญชีรายรับรายจ่ายที่ถูกต้อง ผู้วิจัยจึงได้ใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมไปขับเคลื่อนและพบว่า ด้านการจัดการกลุ่มส่วนใหญ่มีการแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบชัดเจน ตามลักษณะโครงสร้างขององค์กร ด้านวัตถุดิบปัจจุบันปริมาณเห็ดนางฟ้าเพิ่มมากขึ้น ด้านการผลิตทางกลุ่มมีการกำหนดปริมาณการใส่เครื่องปรุงเพื่อให้ได้มาตรฐาน เพิ่มผลิตภัณฑ์น้ำพริกป่นสวรรค์เจและน้ำพริกป่นเห็ดทอดกรอบเจ ด้านการตลาดปรับปรุงบรรจุภัณฑ์ใหม่และด้านการเงินและบัญชีมีการจัดการทำระบบการทำบัญชีรับจ่าย

สาธิต ให้อ้อยูนาน (๒๕๕๔: บทคัดย่อ) ศึกษาเรื่อง การเรียนรู้จากการมีส่วนร่วมในการพัฒนาระบบสวัสดิการชุมชนจังหวัดพะเยาระหว่างภาครัฐบาล องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาชุมชนและองค์กรชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์การเรียนรู้จากการมีส่วนร่วมการพัฒนาการระบบสวัสดิการชุมชนจังหวัดพะเยาระหว่างภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรพัฒนาชุมชนและองค์กรชุมชน

“การสร้างเครือข่ายโรงเรียนต้นแบบ: ฐานการเรียนรู้การผลิตรายอินทรีย์จากเศษพืชเพื่อลดการเผาทำลายด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในเขตจังหวัดเชียงใหม่”

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ผลการศึกษาพบว่า การมีส่วนร่วมระหว่างกองทุนสวัสดิการชุมชนจังหวัดพะเยาระหว่างภาครัฐบาล องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น องค์การพัฒนาชุมชนและองค์การชุมชน เป็นลักษณะการพึ่งพาซึ่งกันและกัน โดยหน่วยงานภายนอกต้องทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยงเพื่อให้ความรู้มีความเข้าใจและความชอบธรรมในการดำเนินงานกองทุนฯ เพื่อให้ชุมชนมีความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของ เพื่อการดำรงอยู่ของกองทุนอย่างแท้จริง

พฤกษ์ ยิบมันตะสิริ (๒๕๔๓: บทคัดย่อ) วิจัยกิจกรรมขยายโครงการการมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาระบบเกษตรยั่งยืน: การเพิ่มประสิทธิภาพการผลิตข้าวโดยใช้ปุ๋ยพืชสดกลุ่มเกษตรกรจากสามอำเภอที่ร่วมโครงการ ซึ่งไม่เคยมีประสบการณ์การผลิตเมล็ดพันธุ์ข้าวมาก่อน ดังนั้นการเตรียมความพร้อมระยะแรกจึงเป็นการให้รู้จากเจ้าหน้าที่ของศูนย์ขยายพันธุ์พืชและคณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และการทัศนศึกษาแปลงผลิตเมล็ดพันธุ์ในสถานีทดลองของศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร

กระบวนการซึ่งมีผลต่อการยอมรับและการขยายผล คือกระบวนการเรียนรู้ของกลุ่มเกษตรกรซึ่งนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงและการยอมรับในเทคโนโลยีซึ่งมีผลให้เป็นไปได้เร็วขึ้น หรือการขยายวงกว้างขึ้น ปัจจัยดังกล่าวได้แก่ ๑) ความเหมาะสมและสอดคล้องของเทคโนโลยีกับความต้องการของเกษตรกร ๒) ความตื่นตัวของเกษตรกรและการเกิดกิจกรรมกลุ่มที่ต้องการพัฒนาทางเลือกใหม่ ๓) การให้การสนับสนุนทางวิชาการของหน่วยงานจากภายนอก ๔) การสนับสนุนด้านนโยบาย และ ๕) หน่วยงานปฏิบัติต่างๆ

ชูเกียรติ สีสวรรณ์ (๒๕๓๑:บทคัดย่อ) วิจัยเรื่องการให้ความรู้ความเข้าใจระดับตำบลในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม จังหวัดลำปาง งานวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการนำร่องเพื่อจัดระบบบริหารทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระดับจังหวัด โดยมุ่งเน้นศึกษาในประเด็นการให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนในระดับตำบลเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม วัตถุประสงค์สำคัญของการศึกษาประกอบด้วย ๑) เพื่อศึกษาระดับความรู้และทัศนคติของประชาชนเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและ ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นชนบท ๒) เพื่อศึกษาสภาพความเป็นอยู่ ชุมชนนิยมประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนตลอดจนบทบาทหน้าที่และความสำคัญของบุคคลต่างๆ ในชุมชนในส่วนที่สัมพันธ์กับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมและการให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชนในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชนผลการศึกษาสามารถสรุปได้ดังนี้คือ ๑) ประชาชนโดยทั่วไปมีความรู้พื้นฐานเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและ ความสำคัญของทรัพยากรธรรมชาติต่อการดำรงชีวิตในบางเรื่องค่อนข้างดี ปัจจุบันประชาชนบางส่วนเริ่มมีความตระหนักในปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ปรากฏในท้องถิ่น ๒) ประชาชนและเจ้าหน้าที่ที่มีความพร้อมพอสมควรการมีส่วนร่วมเพื่อแก้ไขปัญหาและสามารถระบุต้นเหตุของปัญหาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นได้ ประชาชนส่วนใหญ่ให้ความเคารพนับถือ ปรีกษาหรือ ขงความช่วยเหลือจากผู้ใหญ่ของตนเอง และ ๓) มีสื่อประเภทต่างๆ ที่ไปถึงท้องถิ่นเป็นจำนวนมากและมีศักยภาพค่อนข้างสูงในการให้ความรู้ความเข้าใจแก่ประชาชน เรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะอย่างยิ่งหอกระจายข่าว วิทยุ และโทรทัศน์

ข้อเสนอแนะที่เชื่อว่าจะมีประโยชน์ในทางปฏิบัติจากผลการศึกษานี้ คือ ๑) หลักการในการให้ความรู้ความเข้าใจที่สำคัญคือ ต้องให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นทุกคน โดยในระยะแรกควรเน้นกลุ่มคนที่น่าจะเป็นปัญหาโดยดำเนินการอย่างต่อเนื่องและมีแบบแผนที่แน่นอน ๒) เนื้อหาสาระที่ให้แก่ประชาชนควรเน้นธรรมชาติและความสำเร็จของทรัพยากรธรรมชาติต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ ๓) สื่อในการให้ความรู้ความเข้าใจควรใช้ช่องทางของสื่อที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่นให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นโดยเฉพาะสื่อมวลชนประเภทต่างๆ ทั้งนี้อาจพิจารณาผลิตรายการต่างๆ ลงในเทปวิทยุและเทปโทรทัศน์ เพื่อให้ประชาชนได้รับข่าวสารอย่างทั่วถึง ทั้งนี้การใช้สื่อบุคคลผสมผสานเข้าไปด้วยน่าจะทำให้การให้ความรู้ความเข้าใจดังกล่าวประสบความสำเร็จมากขึ้น